

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗИНА
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра соціології управління та соціальної роботи

Пояснювальна записка

до бакалаврської роботи

на тему

**«СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ
ОСОБАМИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ»**

Виконала: студентка 4 курсу групи СР-45
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота

Никифорова О. С.

Керівник: кандидат соціологічних наук,
доцент, завідувач кафедри соціології
управління та соціальної роботи

Євдокимова І. А.

Рецензент: кандидат соціологічних наук,
доцент закладу вищої освіти кафедри
прикладної соціології та соціальних
комунікацій Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Зінюк А. В.

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ	7
1.1 Поняття соціальної роботи та її напрямів	7
1.2 . Внутрішньо переміщені особи як особлива соціальна група та об'єкт соціальної роботи	12
1.3 Причини внутрішнього переміщення осіб в умовах військового конфлікту.	16
1.4. Роль та функції соціальних працівників у роботі з внутрішньо переміщеними особами.	21
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	25
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ.....	27
2.1. Міжнародні законодавчі акти, які регулюють соціальну роботу з внутрішньо переміщеними особами: загальна характеристика	27
2.2. Національні законодавчі акти, які регулюють соціальну роботу з внутрішньо переміщеними особами в Україні: загальна характеристика	33
2.3. Принципи, напрями, методи та суб'єкти соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні	40
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	47
РОЗДІЛ 3: СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЕЛЕМЕНТИ ПРОГРАМИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	50
3.1 Елементи програми емпіричного дослідження	50
3.2 Результати емпіричного дослідження.....	53
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	59
ВИСНОВКИ	61
ДОДАТОК	

ВСТУП

Актуальність: Конституцією України визначено соціальну спрямованість держави, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнано найвищою соціальною цінністю, а її головним обов'язком – забезпечення та захист прав і свобод людини та громадянина.

Військова агресія російської федерації проти України змусила мільйони громадян змінити своє місце проживання та переселитися в інші регіони нашої країни (та за її межами). Це спричинило появу не тільки нового суб'єкта права соціального забезпечення – внутрішньо переміщеної особи, а й нових для соціально-забезпечувальної сфери проблем, передусім щодо працевлаштування, забезпечення житлом, відновлення пенсійних виплат, грошових допомог, медичної допомоги, що потребують вирішення. Розглядаючи статистичні дані та соціологічні відомості щодо проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи в Україні через російську агресію, можна встановити, що загальна кількість внутрішньо переміщених осіб зросла на 51% за останні п'ять років і на кінець 2023 року досягла рекордних 75,9 мільйонів людей у 116 країнах. Це свідчить про серйозні виклики, з якими стикаються багато держав через конфлікти, природні катастрофи та інші фактори. У контексті України ситуація стала надзвичайно складною через військову агресію Російської Федерації, яка почалася в лютому 2022 року. Майже третина населення, яке раніше проживало в Україні, залишається примусово переміщеною зі своїх домівок.

Тема дипломної роботи "Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні в умовах війни" є вкрай актуальною з кількох причин, а саме:

1. Гуманітарна криза та соціальні виклики. В Україні сталися події, що призвели до великого зростання внутрішньо переміщених осіб (надалі - ВПО). Конфлікт спочатку на сході країни, а потім і повномасштабне вторгнення в Україну призвели до евакуації та переміщення тисяч громадян, що потребує ефективних стратегій соціальної підтримки.

2. Соціальна робота як важливий інструмент в умовах кризи. Умови війни створюють ряд унікальних соціальних проблем, таких як травматичний стрес, втрата житла, втрата засобів до існування, проблеми доступу до освіти та медичного обслуговування. Спеціалісти з соціальної роботи грають ключову роль у вирішенні цих проблем, надаючи підтримку та ресурси ВПО.

3. Створення нових стратегій інтервенції. Умови війни вимагають адаптації та розробки нових стратегій соціальної роботи. Дослідження в цій області може сприяти виявленню ефективних методів взаємодії з ВПО, а також вдосконаленню практики соціальної роботи в кризових умовах.

4. Забезпечення прав людини. Впровадження соціальних програм та послуг для ВПО є важливим кроком у забезпеченні їхніх прав на безпеку, гідність та соціальний захист. Дослідження в галузі соціальної роботи допоможе визначити, які конкретні заходи можуть бути вжиті для забезпечення цих прав.

Психологічний аспект в роботі з ВПО в Україні багато хто розглядав. Наприклад, Ярослава Юрків та Дмитро Луканов вважали, що актуальність проблеми спричинена труднощами соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя (віднесено дітей та людей похилого (літнього віку)). Однак соціальному аспекту приділено не так багато уваги, як психологічному. Отже, актуальність теми обумовлена не лише через актуальність подій, але і через необхідність подальшого вдосконалення соціальних практик та розробки стратегій управління соціальною кризою в країні.

Об`єкт: соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами

Предмет: соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні в умовах війни.

Мета: визначити особливості соціальної роботи з ВПО в Україні в умовах війни, розробити рекомендації, спрямовані на її вдосконалення.

Завдання:

1) Визначити поняття «внутрішньо переміщена особа» та причини внутрішнього переміщення;

- 2) Схарактеризувати особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами;
- 3) Схарактеризувати нормативно-правове забезпечення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні;
- 4) З'ясувати особливості та проблеми соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні за результатами емпіричного дослідження;
- 5) Розробити рекомендації, спрямовані на вдосконалення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні в умовах війни.

При підготовці дослідження використовувалися наступні **методи**, спрямовані на збір та аналіз інформації з метою розуміння і вирішення проблем, пов'язаних із внутрішнім переміщенням осіб та соціальною роботою з ними. **Аналіз літературних джерел** виконувався з метою ознайомлення з наявною науковою літературою, теоретичними концепціями та результатами досліджень, що стосуються внутрішнього переміщення осіб. Цей метод дозволив отримати глибоке розуміння теоретичних аспектів проблеми та оцінити різноманітні підходи до її розв'язання. **Напівструктуроване інтерв'ю** використовувалося для збору первинних даних від експертів та осіб, які прямо чи опосередковано пов'язані з внутрішнім переміщенням осіб. Ці методи дозволили отримати різноманітні погляди та досвід різних груп людей, а також виявити загальні тенденції та динаміку думок у груповому контексті. **Аналіз документів**, у свою чергу, допоміг систематично проаналізувати офіційні документи, звіти, програми, законодавство та інші матеріали, що стосуються внутрішнього переміщення осіб. Комбінація цих методів дозволила здійснити комплексний аналіз проблеми внутрішнього переміщення осіб та розробити рекомендації для вдосконалення соціальної роботи з ВПО в умовах війни.

Емпіричною базою роботи виступили результати напівструктурованого інтерв'ю зі спеціалістами у сфері соціальної роботи, представниками громадських організацій, а також фокус-групи з внутрішньо переміщеними особами. Ці дані надали можливість отримати прямий доступ до думок, досвіду та потреб цільової аудиторії дослідження.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного із розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи— 72 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

1.1 Поняття соціальної роботи та її напрямів

У сучасному суспільстві соціальна робота представляє собою важливий аспект соціальної динаміки, маючи за мету вирішення різноманітних проблем, що виникають в житті людей у різних сферах. Ця сфера професійної діяльності, яка включає в себе елементи психології, соціології, правознавства та інших галузей науки, націлена на підтримку соціального прогресу та забезпечення справедливості через активну участь у вирішенні соціальних викликів. Для глибшого осмислення сутності та значення соціальної роботи варто детально проаналізувати її основні компоненти, такі як мета, завдання, методи та принципи, і вивчити їх вплив на сучасне суспільство.

Соціальна робота представляє собою комплексну сферу професійної діяльності, спрямовану на сприяння соціальному розвитку та забезпечення справедливості шляхом розв'язання різноманітних соціальних проблем. Ця галузь включає різні напрямки, спрямовані на задоволення потреб різних соціальних груп. Соціальна робота представляє собою унікальну форму професійної діяльності, яка здійснюється з метою покращення матеріального, соціального та культурного стану життя через індивідуалізовану допомогу. Ця практика ґрунтується на принципах гуманітарних та демократичних цінностей [2].

Соціальна робота стоїть на передньому краї соціального захисту, пропонуючи важливу підтримку в людських кризових ситуаціях, таких як економічні труднощі, безробіття, насильство, залежність від шкідливих звичок та специфічні потреби людей з інвалідністю. Фахівці цієї галузі працюють з широким спектром соціальних груп, включаючи дітей, молодь, дорослих і

літніх людей, а також їхні сім'ї та спільноти. Вони розробляють та впроваджують індивідуальні плани підтримки та реабілітації, забезпечуючи доступ до соціальних послуг, консультацій та психосоціальної підтримки, тренінгів та розвивальних заходів, а також допомагаючи вирішувати життєві кризові ситуації. Соціальні працівники активно виступають за права своїх клієнтів і захищають їхні інтереси перед державними та громадськими організаціями. У зв'язку зі зростаючою складністю соціальних викликів і змінами в суспільстві, соціальна робота набуває все більшої важливості. Професіонали в цій галузі відзначаються високими етичними стандартами, професійною компетентністю та співчуттям. Головними пріоритетами для соціальних працівників є забезпечення соціальної справедливості та підтримка найвразливіших груп населення [31].

Соціальна робота, як ключова галузь у суспільстві, має на меті підвищення якості життя різних соціальних груп, урахування різноманітні аспекти існування людей та їх вплив на соціальні динаміки і взаємодії. Значний акцент у цій сфері роботи ставиться на аналіз національно-географічних, політичних, культурних і соціально-економічних факторів, що визначають умови життя та можливості розвитку людей.

Національно-географічний аспект зосереджується на особливостях та потребах населення у різних регіонах, враховуючи географічні особливості, демографічний склад та історичні умови кожного конкретного місцевості. Політичний вимір аналізу оцінює вплив політичної системи та законодавства на життєві умови та доступ до соціальних послуг для різних соціальних груп. Культурний аспект враховує традиції, цінності та норми різних культур і етнічних спільнот, що впливають на світогляд та спосіб життя різних соціальних груп. Соціально-економічний аспект аналізу концентрується на матеріальному становищі та економічних можливостях різних соціальних груп, спрямований на забезпечення необхідних ресурсів для задоволення базових потреб, таких як житло, харчування, освіта та медичний догляд [1].

На рівні концептуальних принципів, галузь соціальної роботи вважається складною та багатогранною сферою, яка вимагає застосування різноманітних стратегій та методів з метою покращення якості життя різних соціальних груп. Кожен з цих напрямків визначає власні цілі та завдання, спрямовані на вирішення конкретних соціальних проблем та підтримку найбільш вразливих верств населення. Один із ключових аспектів соціальної праці - забезпечення соціальної адаптації та реінтеграції осіб, що опинилися в складних життєвих ситуаціях, таких як бездомність, колишні в'язні чи мігранти. Подальше дослідження має на меті розгляд кожного з цих напрямків та їх значення у контексті соціальної роботи.

Початковий фокус у галузі соціальної роботи зорієнтований на підтримку адаптації та відновлення осіб, які стикаються з надзвичайними обставинами, такими як бездомність, колишні в'язні чи мігранти. Ця стратегія включає в себе реалізацію широкого спектру заходів та стратегій для сприяння їхньому впорядкуванню у соціальному оточенні та поверненню до звичайного життя. Соціальна адаптація та реінтеграція охоплюють різноманітні інтервенції, спрямовані на відновлення самостійності та визначення особистості в суспільстві. Ці дії можуть включати професійну підготовку, психосоціальну підтримку, допомогу у пошуку місця проживання та роботи, а також відновлення соціальних зв'язків та підтримку у встановленні стійких взаємозв'язків з суспільством. Головною метою цього підходу є не лише тимчасова допомога, а й створення умов для сталого та тривалого відновлення життєвої рівноваги та соціальної інтеграції. Важливою складовою цього процесу є індивідуальний підхід до кожної особи, з урахуванням її потреб, можливостей та ресурсів, а також співпраця з різними зацікавленими сторонами, такими як державні та громадські організації, для забезпечення комплексної та цілеспрямованої підтримки.

Науково-методологічно, другий аспект у сфері соціальної роботи, а саме соціальне превентивне втручання, орієнтований на розробку та впровадження стратегій та методів, спрямованих на запобігання виникненню соціальних

проблем через створення та реалізацію спеціальних програм і послуг для підтримки вразливих соціальних груп. Цей напрямок передбачає науковий аналіз соціальних явищ і процесів з метою виявлення чинників, що спричиняють виникнення соціальних проблем, а також розробки ефективних стратегій їхнього усунення або запобігання. Він базується на теоретичних концепціях соціальної роботи, аналізі даних та результатів наукових досліджень, що дозволяє визначити найбільш ефективні методи та втручання для превентивного заходу щодо соціальних проблем. Соціальне превентивне втручання включає розробку та впровадження різноманітних програм і ініціатив, спрямованих на підвищення рівня соціальної захищеності та підтримки вразливих соціальних груп. Ці ініціативи включають в себе: освітні заходи, тренінги, консультації, соціально-психологічну підтримку і інші форми втручань, спрямованих на підвищення самоповаги та розвиток активної позиції в суспільстві [3].

Науково-методологічно, третій аспект у галузі соціальної роботи, відомий як соціальна підтримка, націлений на надання комплексної допомоги особам у складних життєвих обставинах, таким як люди з інвалідністю або літні громадяни, з метою задоволення їхніх основних потреб і підтримки їхнього благополуччя. Ця спрямованість передбачає аналіз та оцінку потреб цільової аудиторії для розробки індивідуалізованих планів допомоги, спрямованих на забезпечення комфорту, безпеки та задоволення основних потреб. Це охоплює надання різноманітних соціальних послуг для полегшення їхнього повсякденного життя, доступ до медичної допомоги, підтримку у виконанні особистих та домашніх обов'язків, а також можливості для участі в культурних та розважальних заходах. Ключовим аспектом соціального підтримання є створення умов для самореалізації та активної участі цільової аудиторії у суспільному житті, сприяючи розвитку навичок самодопомоги та підтримці встановлення соціальних зв'язків. Ця спрямованість визнається не лише як засіб задоволення основних потреб, але й як стратегія підвищення самоповаги, гідності та соціальної інтеграції осіб, які перебувають у складних життєвих

обставинах. Вона спрямована на покращення якості життя цільової аудиторії та сприяє будівництву більш справедливого та соціально відповідального суспільства [4].

З погляду методології та наукових досліджень, останнім, але дуже важливим напрямом у сфері соціальної роботи є соціальний розвиток, що має значний вплив. Ця стратегія спрямована на розвиток взаємин з громадами та соціальними групами з метою підвищення рівня їхньої самостійності. Вона сприяє створенню умов для активного залучення громадян до прийняття рішень та розвитку соціальної інфраструктури. Соціальний розвиток ґрунтується на принципах взаємодії, взаємного впливу та співпраці між професіоналами соціальної сфери та членами громад та соціальних груп. Це означає, що всі зацікавлені сторони активно беруть участь у розробці та реалізації програм та проектів, спрямованих на вирішення соціальних проблем та покращення якості життя спільнот. Основними пріоритетами соціального розвитку є створення сприятливих умов для розкриття потенціалу та самореалізації громадян, підтримка розвитку їхніх навичок та компетенцій, а також забезпечення доступу до ресурсів та послуг, необхідних для їх успішного функціонування у суспільстві [32].

Взаємодія різних аспектів соціальної роботи відбувається в тісному зв'язку з метою сприяти гармонійному соціальному прогресу та підтримці всіх верств суспільства. Ця синергія базується на комплексному підході, який включає інтеграцію та взаємне доповнення, спрямовані на досягнення високої якості соціальних послуг та відповідність загальним соціальним цілям. Незважаючи на теоретичну та методологічну розробку кожного з напрямків, на практиці вони співпрацюють для вирішення складних соціальних проблем, вимагаючи комплексного підходу та використання різноманітних стратегій. Спільна дія цих напрямків сприяє формуванню комплексних та ефективних соціальних систем, які забезпечують повноцінну підтримку та розвиток громад та індивідів. Ці стратегії націлені на створення умов для гармонійного та

стійкого розвитку суспільства, де кожна особа може розкрити свій потенціал та внести суттєвий внесок у загальне благополуччя.

1.2. Внутрішньо переміщені особи як особлива соціальна група та об'єкт соціальної роботи

У наш час поняття внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набуває все більшої актуальності внаслідок росту кризових ситуацій, таких як війни, конфлікти, природні катастрофи та інші нещасні випадки, які змушують людей масово залишати свої домівки в межах своєї країни чи регіону. Внутрішньо переміщені особи - це особлива соціальна група, яка стикається зі значним соціальним і економічним тиском через втрату свого житла та примусову необхідність знаходити притулок в інших місцях. Ця категорія включає людей, які стали жертвами насильства, конфліктів, переслідувань, природних катастроф або інших надзвичайних обставин, і змушені покинути свої домівки, але залишаються всередині меж країни або регіону. У зв'язку з їхньою вразливістю та потребами, важливо розуміти роль та функції соціальних працівників у наданні підтримки цій особливій категорії.

Внутрішньо переміщені особи займають центральне місце серед соціальних груп, що стають об'єктом уваги соціальних працівників, особливо в умовах надзвичайних ситуацій. Ця категорія включає в себе людей, які змушені покинути свої звичні місця проживання через різноманітні причини, такі як війни, природні катастрофи, насильство або переслідування. Незалежно від того, чи залишаються вони всередині меж країни чи регіону, вони потребують притулку та безпеки в новому місці, де стикаються з новими викликами. Зважаючи на їхню вразливість та потреби, внутрішньо переміщеним особам необхідна спеціалізована підтримка соціальних працівників, яка охоплює надання допомоги у житті, медичному обслуговуванні, освіті, психологічній

підтримці та правовій допомозі. Крім того, соціальні працівники виступають посередниками між внутрішньо переміщеними особами та урядовими та недержавними організаціями, що забезпечують гуманітарну допомогу та ресурси[5].

Ефективне спілкування з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) вимагає комплексного та індивідуалізованого підходу, який урахує всі аспекти їхнього життя та потреб. Ключовою складовою успішної роботи з ВПО є глибоке розуміння життєво складних ситуацій та потреб кожного із цієї категорії. Кожна людина має свою власну історію та неповторні обставини, що вимагають індивідуального підходу до надання допомоги та підтримки. Соціальні працівники повинні проявляти чутливість до потреб та досвіду кожного клієнта, щоб краще зрозуміти контекст і особливості ситуації. Успішне взаємодія з ВПО також передбачає аналіз та урахування контексту конфлікту або кризи, що призвели до їхнього переміщення. Розуміння причин та факторів, що спричинили кризову ситуацію, допомагає налаштувати програми та послуги для відповіді на конкретні потреби ВПО та їхніх сімей. Важливим аспектом цього процесу є співпраця між різними установами та гуманітарними організаціями. Координація дій та обмін інформацією дозволяють оптимізувати використання ресурсів та забезпечують більш ефективну підтримку ВПО.

Залучення внутрішньо переміщених осіб до процесу формування рішень та розробки програм є надзвичайно важливим, оскільки це сприяє їхньому комфорту та належному врахуванню потреб. Такий підхід сприяє встановленню партнерських зв'язків між урядом, громадськістю та внутрішньо переміщеними особами, що покращує ефективність допомоги цій групі та підвищує їхню самостійність. Один з ключових аспектів успішного взаємодії з внутрішньо переміщеними особами - це врахування їхніх потреб та пропозицій під час ухвалення рішень. Це може бути здійснено через проведення консультацій, фокус-груп, опитувань або інших форм взаємодії з представниками цієї групи осіб та їхніми спільнотами. Такий підхід сприяє підвищенню рівня довіри та взаєморозуміння між усіма учасниками, а також сприяє формуванню більш

адаптивних та ефективних програм. Залучення внутрішньо переміщених осіб до процесу ухвалення рішень також сприяє їхньому комфорту та самопочуттю. Це підвищує їхню самостійність та віру в власні можливості, що дозволяє їм активніше приймати участь у вирішенні власних проблем та впливати на прийняття рішень, що стосуються їхнього життя та майбутнього. Таким чином, співпраця з внутрішньо переміщеними особами та їхніми спільнотами у процесі прийняття рішень є ключовим елементом успішної роботи з цією групою людей. Це сприяє розбудові довіри, підвищує їхню самостійність та допомагає забезпечити більш ефективно та стійке задоволення їхніх потреб.

Внутрішньо переміщені особи, як вразлива соціальна категорія, стають об'єктом уваги соціальних працівників через зростання конфліктів, природних катастроф та інших негативних обставин, що примушують їх залишати звичні місця проживання. Ця група осіб може бути вимушена покидати свої будинки через військові дії, конфлікти, релігійні або етнічні переслідування, насильство в сім'ї, природні катастрофи, економічні чи екологічні кризи та інші кризові ситуації. Ці особи залишаються всередині меж країни або регіону, відмінно від міжнародних біженців, які перетнули міжнародні кордони у пошуках притулку. Внутрішньо переміщені особи стикаються з численними труднощами після втрати домівок та спільнот. Вони часто мають обмежений доступ до житла, медичної допомоги, освіти та інших основних послуг, що може підірвати їхнє благополуччя та відновлення. Багато з них переживають травматичні події, такі як фізичне та психологічне насильство, втрату близьких та невизначеність щодо майбутнього. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами спрямована на надання підтримки, захисту та реабілітації цієї вразливої групи. Це включає надання екстреної гуманітарної допомоги, організацію житла, психологічну підтримку, посередництво у доступі до освіти та охорони здоров'я, підтримку в пошуку роботи та інші форми підтримки, які допомагають їм відновити своє життя та перейти до стабільнішого майбутнього. Таким чином, робота з внутрішньо переміщеними особами потребує комплексного підходу, що базується на увазі до їхніх потреб, прав та

гідності. Вона передбачає співпрацю з урядовими структурами, громадськими організаціями, міжнародними установами та самими внутрішньо переміщеними особами для розробки та впровадження програм, спрямованих на поліпшення їхнього становища та інтеграцію у суспільство.

Внутрішньо переміщені особи представляють вразливу соціальну групу, яка потребує спеціалізованої уваги та підтримки соціальних служб та професіоналів у сфері соціальної роботи. Вони стикаються з різноманітними труднощами та викликами у процесі відновлення свого життя після втрати домівки та спільнот. Основні потреби цієї групи осіб охоплюють широкий спектр аспектів, від житла до психосоціальної підтримки, і вимагають інтегрованого підходу для їх ефективного вирішення. Важливою потребою внутрішньо переміщених осіб є отримання житлового приміщення, оскільки вони часто втрачають свої домівки через різні кризові ситуації. Доступ до якісної медичної допомоги також є невід'ємною складовою для забезпечення їхнього фізичного благополуччя та відновлення здоров'я. На порядку денному також стоїть забезпечення доступу до освіти, яка є важливою для їхньої соціальної та економічної реінтеграції. Крім того, надання можливостей для зайнятості та професійного навчання сприяє їхній самостійності та стабільності. Нарешті, психосоціальна підтримка та соціальна реінтеграція відіграють ключову роль у процесі подолання травм та відновлення соціальних зв'язків. Узагальнюючи, ефективна робота з внутрішньо переміщеними особами передбачає глибоке розуміння їхніх потреб та надання комплексної підтримки у всіх аспектах їхнього життя. Соціальні служби та фахівці з соціальної роботи відіграють важливу роль у забезпеченні цієї підтримки та сприяють успішній реінтеграції внутрішньо переміщених осіб у суспільство [6].

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами базується на розробці та впровадженні програм та послуг, спрямованих на задоволення їхніх потреб і підтримку їхньої самостійності, самовизначення та соціальної інтеграції. Цей підхід відповідає принципам гуманізму, прав людини та соціальної справедливості, що мають на меті забезпечення гідних умов

існування для цієї вразливої соціальної категорії. Загалом, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами ґрунтується на цих принципах та спрямована на створення достойних умов існування для цієї групи, що перебуває в складних обставинах. Це важливий елемент гуманітарної допомоги, який відображається у поліпшенні якості життя внутрішньо переміщених осіб і сприяє їхній успішній реінтеграції в суспільство.

1.3 Причини внутрішнього переміщення осіб в умовах військового конфлікту

У ситуаціях військового конфлікту внутрішнє переміщення осіб є необхідним наслідком важкого впливу бойових дій на цивільне населення. У зв'язку з загрозою життю та безпекою, що виникає внаслідок обстрілів, бомбардувань та іншого насильства, що є характерним для військових конфліктів, люди примушені залишати свої оселі та місця проживання. Руйнівний вплив війни також призводить до знищення інфраструктури, підприємств, зупинення економічних процесів та обмеження доступу до основних послуг, таких як медична допомога та освіта. Крім того, етнічні та релігійні конфлікти можуть спричинити переслідування та насильство проти певних груп населення, що також змушує їх шукати притулок у безпечніших регіонах або країнах. У таких обставинах внутрішнє переміщення стає стратегічним вибором для збереження життя та забезпечення мінімальних умов існування, що підсилює необхідність ефективної підтримки та захисту прав внутрішньо переміщених осіб з боку держави та міжнародних організацій.

В умовах військового конфлікту внутрішнє переміщення осіб стає неодмінним наслідком руйнівного впливу воєнних дій на життя цивільного населення. Люди змушені залишати свої домівки та місця проживання через загрозу життю та безпеці, яка виникає внаслідок обстрілів, бомбардувань та

інших форм насильства, що характеризують воєнні конфлікти. Руйнівний вплив війни також призводить до знищення інфраструктури, підприємств, зупинення економічних процесів та зменшення доступу до основних послуг, таких як медична допомога та освіта. Крім того, етнічні та релігійні конфлікти можуть спричиняти переслідування та насильство проти певних груп населення, що також змушує їх шукати притулок у безпечніших регіонах або країнах. У таких умовах внутрішнє переміщення стає стратегічним вибором для збереження життя та забезпечення мінімальних умов існування, що підсилює необхідність ефективної підтримки та захисту прав внутрішньо переміщених осіб з боку держави та міжнародних організацій [7].

У контексті забезпечення захисту прав внутрішньо переміщених осіб, держава має відігравати ключову роль у забезпеченні їхньої безпеки, наданні гуманітарної допомоги та створенні умов для їхнього повернення або інтеграції в нове місце проживання. Це включає в себе забезпечення доступу до житла, освіти, медичних послуг, працевлаштування та інших основних потреб. Крім того, важливо забезпечити захист від будь-яких форм дискримінації чи насильства, які вони можуть зазнавати через своє статеве, етнічне, релігійне чи соціальне походження. Важливо також враховувати, що забезпечення захисту прав внутрішньо переміщених осіб потребує індивідуального підходу, оскільки кожна ситуація може мати свої унікальні аспекти та потреби. Для цього державі слід розробляти та впроваджувати спеціалізовані програми та політики, спрямовані на вирішення конкретних проблем і викликів, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи.

Крім того, важливим є підтримка ініціатив громадянського суспільства, які працюють з внутрішньо переміщеними особами, а також залучення їх до процесів прийняття рішень, що стосуються життя вищезазначених осіб та майбутнього. Це допомагає забезпечити більш ефективне використання ресурсів, а також сприяє відновленню самоідентифікації та самоствердженню внутрішньо переміщених осіб. Навряд чи можна недооцінити значення міжнародного співробітництва в цьому плані. У тісній співпраці з

міжнародними партнерами, держава може отримати необхідну допомогу у вирішенні гуманітарних криз та розробці стратегій для інтеграції внутрішньо переміщених осіб в суспільство. Таке співробітництво може включати фінансову допомогу, технічну підтримку, обмін досвідом та кращими практиками. У цілому, забезпечення захисту прав внутрішньо переміщених осіб вимагає комплексного підходу та співпраці між державою, міжнародними організаціями та громадським суспільством. Важливо надавати пріоритет цьому питанню та приділяти йому належну увагу, оскільки забезпечення захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб є не лише моральною, а й правовою обов'язковістю для всіх зацікавлених сторін [8].

Міжнародні організації також мають відігравати активну роль у захисті прав внутрішньо переміщених осіб, шляхом надання фінансової підтримки, експертної допомоги, а також моніторингу та звітуванню про ситуацію цих людей. Партнерство між державами та міжнародними організаціями є важливим для забезпечення ефективної допомоги та захисту прав внутрішньо переміщених осіб в умовах військових конфліктів. Міжнародні організації, такі як ООН, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, ЮНІСЕФ, ЮНХКР та інші, відіграють ключову роль у вирішенні проблем внутрішньо переміщених осіб. Вони надають фінансову підтримку для гуманітарної допомоги, експертної допомоги в розробці політик та програм, а також координують зусилля щодо моніторингу та звітування про ситуацію цих людей. Співпраця дозволяє об'єднати ресурси та експертні знання для розробки та впровадження комплексних стратегій захисту прав, гуманітарної допомоги, реабілітації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб. У свою чергу, держави зобов'язані активно співпрацювати з міжнародними організаціями, надавати їм доступ до території для надання гуманітарної допомоги та моніторингу ситуації, а також враховувати рекомендації цих організацій у розробці та впровадженні політик та програм для захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Загальносвітове партнерство та співпраця дозволяють ефективно реагувати на гуманітарні

кризи, забезпечуючи належну допомогу та захист внутрішньо переміщеним особам та сприяючи побудові стійкого миру та розвитку.

У контексті військового конфлікту, внутрішнє переміщення осіб визнається як складний і многогранний соціальний явище, що потребує комплексного розуміння та системного підходу до розв'язання проблем. Воно супроводжується не лише фізичними переходами, а й психологічними та соціальними викликами, такими як стрес, травми, втрата соціальної мережі та ідентичності, незабезпеченість базових потреб, та потреба в адаптації до нового середовища. Під час внутрішнього переміщення осіб, багато з них втрачають свої домівки, майно, роботу та соціальні зв'язки. Це може викликати серйозний стрес та травматичні наслідки як для фізичного, так і для психічного здоров'я. Багато переміщених осіб потребують психологічної підтримки, яка допоможе їм впоратися з травматичними подіями, відновити втрачену віру у себе та світ, а також адаптуватися до нових умов життя. Крім того, важливо забезпечити доступ переміщеним особам до основних гуманітарних потреб, таких як житло, їжа, вода, медична допомога та освіта. Це вимагає координації зусиль держави, міжнародних організацій та громадських організацій для надання ефективної гуманітарної допомоги та реабілітації. Для успішної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб до нового середовища необхідно створити сприятливі умови для їхнього соціального та економічного розвитку. Це може включати програми навчання, професійну підготовку, підтримку підприємництва та інші заходи, спрямовані на підтримку самостійного забезпечення та самореалізації.

Забезпечення адекватної підтримки та захисту внутрішньо переміщеним особам вимагає розробки та реалізації спеціалізованих програм та стратегій, спрямованих на забезпечення безпеки, доступу до житла, медичної та освітньої допомоги, а також на сприяння соціальній інтеграції та економічному відновленню. Крім того, важливо звернути увагу на розвиток міжнародного співробітництва та координації зусиль різних сторін для вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб на рівні держав, регіонів та світової спільноти.

Спеціалізовані програми повинні бути спрямовані на надання комплексної допомоги та захисту, враховуючи різноманітні потреби та виклики, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи. Це може включати розробку систем безпеки та захисту, розміщення в притулках, психологічну підтримку, медичну допомогу, надання освіти та навчання, а також підтримку для знаходження роботи або створення власного бізнесу. Крім того, забезпечення успішного вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб потребує співпраці та координації зусиль різних сторін. Міжнародне співробітництво в цьому плані грає ключову роль, оскільки воно дозволяє об'єднати ресурси, експертні знання та досвід різних країн та організацій для ефективного реагування на потреби внутрішньо переміщених осіб та забезпечення їхнього захисту та добробуту. Вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб вимагає комплексного підходу, що охоплює різні аспекти, від гуманітарної допомоги до соціально-економічної реабілітації. Тільки шляхом спільних зусиль на міжнародному рівні можна досягти значного прогресу в цьому напрямку і забезпечити належну підтримку та захист внутрішньо переміщеним особам [9].

Для ефективного управління наслідками внутрішнього переміщення осіб у воєнних конфліктах необхідно акцентувати увагу на захисті прав і потреб цієї вразливої соціальної групи, а також на пошуку інноваційних та стабільних рішень для створення умов для їхнього стійкого відновлення та інтеграції в суспільство. Для досягнення цих цілей необхідно розробляти та впроваджувати комплексні програми та стратегії, що охоплюють різні аспекти життя внутрішньо переміщених осіб, включаючи доступ до житла, медичних та освітніх послуг, а також стимулювання соціально-економічного розвитку. Крім того, важливо підтримувати міжнародне співробітництво та обмін досвідом між державами з метою вдосконалення підходів до розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, на основі аналізу цього питання можна зробити висновок, що ефективне управління наслідками внутрішнього переміщення осіб у воєнних конфліктах вимагає комплексного підходу та координації зусиль

різних сторін. Необхідно акцентувати увагу на захисті прав та потреб внутрішньо переміщених осіб, а також на розробці та впровадженні інноваційних програм та стратегій для створення умов для їхнього стійкого відновлення та інтеграції в суспільство. Міжнародне співробітництво та обмін досвідом між країнами грають ключову роль у цьому процесі. Тільки за умови спільних зусиль та впровадження науково обґрунтованих підходів можна досягти значних покращень у сфері захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб у воєнних умовах.

1.4. Роль та функції соціальних працівників у роботі з внутрішньо переміщеними особами

Соціальні працівники відіграють істотну роль у забезпеченні підтримки та захисту внутрішньо переміщеним особам, які потрапили у відлуння воєнних конфліктів. Вони є важливими учасниками гуманітарної допомоги, що надається цій вразливій категорії, та виконують необхідну роль у відновленні та інтеграції цих осіб у суспільство. За допомогою свого професійного підходу та високої співчутливості соціальні працівники забезпечують психосоціальну підтримку, координують надання різноманітних соціальних послуг і сприяють у вирішенні різноманітних проблем, з якими стикаються ці люди. В їхній роботі ключове значення має індивідуалізований підхід до кожної ситуації, що враховує конкретні потреби та виклики кожної особи. Вони є посередниками між внутрішньо переміщеними особами та гуманітарними організаціями, сприяючи впровадженню комплексного підходу до їхніх потреб. Більше того, вони активно долучаються до виявлення та запобігання можливих випадків насильства, експлуатації та дискримінації в середовищі внутрішньо переміщених осіб, сприяючи формуванню безпечних та солідарних спільнот. Високий рівень емпатії та професіоналізму у їхній роботі допомагає

забезпечити необхідну допомогу та підтримку, сприяючи процесу реабілітації та соціальної інтеграції цих осіб [10].

Соціальні працівники проводять аналіз потреб внутрішньо переміщених осіб та розробляють індивідуалізовані стратегії дій, враховуючи унікальні особливості кожної ситуації. Вони сприяють освіті та інформуванню цієї групи про їхні права та можливості, що допомагає їм приймати обдумані рішення щодо подальшого життя та майбутнього. Таким чином, соціальні працівники відіграють не лише роль підтримки, але й активно сприяють адаптації внутрішньо переміщених осіб, допомагаючи їм здійснювати свідомі та самостійні кроки у вирішенні власних проблем.

Більше того, соціальні працівники встановлюють і підтримують активний контакт з внутрішньо переміщеними особами, сприяючи побудові довіри та ефективної комунікації. Їхня робота передбачає не лише надання практичної допомоги, а й психологічну підтримку, що допомагає зменшити відчуття самотності та відчуження у важкий період внутрішнього переміщення. Крім того, соціальні працівники сприяють створенню спеціалізованих програм та ресурсів, спрямованих на покращення якості життя внутрішньо переміщених осіб та сприяють їхньому соціальному включенню та самостійному функціонуванню у суспільстві. Їхні зусилля мають значний вплив на підвищення рівня благополуччя та стабільності у громадах, які приймають внутрішньо переміщених осіб.

Забезпечення захисту прав внутрішньо переміщених осіб у військових конфліктах є надзвичайно важливим аспектом гуманітарної діяльності, який вимагає комплексного підходу та взаємодії різних суб'єктів, у тому числі соціальних працівників, урядових та міжнародних організацій. Соціальні працівники, як професійні фахівці, мають важливу роль у цьому процесі, оскільки вони допомагають вирішувати складні проблеми, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, та сприяють їхньому соціальному включенню. Ця категорія соціальних працівників виступає посередниками між внутрішньо переміщеними особами та урядовими та міжнародними організаціями, що

надають гуманітарну допомогу. Вони встановлюють активний контакт з цією вразливою групою та проводять ретельну оцінку їхніх потреб, що дозволяє розробити індивідуалізовані підходи до надання підтримки та захисту. Крім того, соціальні працівники забезпечують психологічну підтримку та консультивання, спрямовані на полегшення внутрішньої напруги та стресу, що виникають у результаті військових дій та переміщення. Окрім цього, соціальні працівники активно просвітницькою діяльністю сприяють підвищенню свідомості внутрішньо переміщених осіб про їхні права та можливості. Шляхом надання інформації та консультацій вони допомагають цій групі людей приймати обдумані рішення щодо подальшого майбутнього та власного життя. Їхня робота спрямована на створення умов для адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у новому середовищі та відновлення гідності та самостійності.

У контексті військових конфліктів, соціальні працівники виступають не лише як провідні фахівці у сфері соціальної допомоги, але й як ключові посередники між внутрішньо переміщеними особами та доступними ресурсами та послугами. Забезпечення необхідних житлових умов, медичного обслуговування, освіти та інших фундаментальних потреб є однією з головних складових їхньої діяльності. Завдяки їхній практичній допомозі в організації цих послуг, внутрішньо переміщені особи мають можливість здобути доступ до життєво важливих ресурсів та засобів, що сприяє їхньому соціальному включенню та самореалізації. Крім того, соціальні працівники здійснюють важливу роль у забезпеченні безпеки та захисту внутрішньо переміщених осіб. Вони виявляють та втручаються у випадки насильства, експлуатації та інших порушень прав, сприяючи створенню безпечного середовища для цієї уразливої групи населення. Їхні зусилля спрямовані на мінімізацію ризиків та покращення умов життя внутрішньо переміщених осіб, що сприяє їхньому фізичному та психологічному благополуччю. Подальша важлива функція соціальних працівників полягає в підтримці соціального включення та самостійного функціонування внутрішньо переміщених осіб у новому середовищі. Вони

сприяють їхньому адаптивному реагуванню на зміни та вирішенню складних проблем, з якими вони зіштовхуються. Через свою роботу соціальні працівники створюють умови для їхнього відновлення та інтеграції у суспільство, що сприяє підвищенню рівня життя та загальної стабільності.

Соціальні працівники, у свою чергу, виконують ключову роль у плануванні та виконанні програм реабілітації та відновлення для внутрішньо переміщених осіб. Вони враховують унікальні потреби та обставини кожної індивідуальної ситуації, щоб розробити індивідуалізовані підходи до підтримки та відновлення цих людей. Ці програми орієнтовані на полегшення переходу від кризового стану до стійкого самостійного функціонування та включають у себе різноманітні аспекти, такі як психосоціальна підтримка, професійна реабілітація, надання фінансової допомоги та навчання навичкам самообслуговування. Завдяки ретельному плануванню та виконанню цих програм, соціальні працівники сприяють покращенню якості життя внутрішньо переміщених осіб та їхній поверненню до стабільного та самостійного способу життя. Вони допомагають внутрішньо переміщеним особам встановити стійкий соціальний та економічний статус, що є важливим етапом у їхній процесі реінтеграції в суспільство. Це означає надання доступу до ресурсів та послуг, які необхідні для їхньої успішної адаптації та інтеграції, таких як житло, робота, освіта та медична допомога.

Згідно вищезазначеного, соціальні працівники активно сприяють формуванню сприятливого середовища для внутрішньо переміщених осіб, де їхні права та гідність поважаються та захищаються. Вони працюють з громадськістю, владними структурами та іншими зацікавленими сторонами для створення умов, які сприяють відновленню самооцінки та відновленню внутрішньо переміщених осіб у новому оточенні. Це включає в себе розвиток програм підтримки, адаптації та соціальної взаємодії, спрямованих на підтримку стійкого розвитку та самостійності цієї вразливої групи населення.

У сфері діяльності соціальних працівників виявляється не тільки організація практичної допомоги внутрішньо переміщеним особам, але й

активна участь у забезпеченні їхнього психологічного відновлення та підтримки. Шляхом виявлення емпатії та використання професійної експертизи, соціальні працівники створюють сприятливу атмосферу для внутрішньо переміщених осіб, допомагаючи їм подолати травми та стрес, зумовлені воєнними конфліктами. Приділяючи особливу увагу індивідуальним потребам кожного клієнта, вони сприяють створенню підтримуючого оточення, що сприяє емоційному та психологічному оздоровленню внутрішньо переміщених осіб. Соціальні працівники мають важливу роль у виявленні та документуванні порушень прав людини, таких як насильство, експлуатація та дискримінація, та надають необхідну правову підтримку та захист уразливим групам населення. Діяльність соціальних працівників спрямована на забезпечення справедливості та рівноправ'я для всіх внутрішньо переміщених осіб, незалежно від їхнього соціального статусу чи походження. Крім цього, соціальні працівники активно сприяють створенню сприятливого середовища для внутрішньо переміщених осіб у нових умовах. Вони сприяють розвитку програм та ініціатив, спрямованих на поліпшення умов життя та забезпечення доступу до основних ресурсів, таких як освіта, медична допомога та працевлаштування. Робота соціальних працівників спрямована на підтримку інтеграції внутрішньо переміщених осіб у новому соціальному середовищі та гарантує їхню самостійність та стабільність у майбутньому[11].

В цілому, необхідно визнати важливість ролі соціальних працівників у створенні умов для успішного відновлення та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у суспільство після військових конфліктів. Їхня праця є критичною для збереження гідності та забезпечення необхідної підтримки та захисту найбільш вразливих груп населення в надзвичайних обставинах війни.

Висновки до розділу 1

У сучасному глобалізованому суспільстві соціальна робота має визнаний статус як невід'ємна складова суспільства, спрямована на вирішення

різноманітних проблем, що охоплюють широкий спектр аспектів людського життя в різних сферах. Ця комплексна професійна сфера об'єднує в собі концепції та підходи з психології, соціології, правознавства та інших галузей наук з метою сприяння соціальному прогресу та досягненню соціальної справедливості через активне втручання в розв'язання складних соціальних проблем. Аналіз різноманітних аспектів соціальної роботи, включаючи її мету, завдання, методи та принципи, має вирішальне значення для глибшого розуміння сутності та ролі цієї діяльності у визначенні соціально-економічних та культурних контекстів сучасного суспільства.

Визначено, що внутрішньо переміщені особи утворюють особливу соціальну категорію, яка стала предметом уваги соціальних працівників. Ця група включає в себе людей, які залишають свої домівки через конфлікти, природні катастрофи, насильство або інші непередбачені обставини, але залишаються всередині меж країни або регіону. У контексті воєнних конфліктів внутрішнє переміщення осіб виникає в результаті руйнівного впливу воєнних дій на цивільне населення. Люди змушені залишати свої домівки через загрозу життю та безпеці, а військові дії призводять до руйнування інфраструктури, підприємств, обмеження доступу до послуг, таких як медична допомога та освіта. У таких умовах важливо забезпечити ефективну підтримку та захист прав внутрішньо переміщених осіб з боку держави та міжнародних організацій.

Також зазначено, що соціальні працівники відіграють важливу роль у наданні підтримки внутрішньо переміщеним особам у військових конфліктах. Вони забезпечують психосоціальну підтримку, організовуючи різноманітні соціальні послуги та координуючи послуги надання житла, медичної допомоги, освіти, зайнятості та юридичної підтримки. Робота соціальних працівників спрямована на створення сприятливих умов для адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нових умовах життя, а також на забезпечення їхнього гідного життя та захисту прав у військових конфліктах.

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ

2.1. Міжнародні законодавчі акти, які регулюють соціальну роботу з внутрішньо переміщеними особами: загальна характеристика

У сучасному світі питання міграції та соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами стають все більш актуальними й важливими. Потоки мігрантів, конфлікти та природні катастрофи змінюють демографічний склад населення та вимагають розробки ефективних механізмів захисту прав цієї категорії населення. Поняття міграції, хоча не закріплене в Статуті ООН чи Загальній декларації прав людини 1948 року, визнане як одне з основних прав людини. Ці два міжнародних документи стали основою для подальшого розвитку норм, що стосуються міграції, і відображені у законодавстві країн та міжнародних угодах. Зокрема, стаття 13 Загальної декларації прав людини закріплює право на свободу пересування та проживання в межах кордонів кожної держави, а також право на вільний вихід з будь-якої країни та повернення до своєї рідної країни [12].

Значний прогрес у визначенні прав людини в контексті міграції був досягнутий при ухваленні Міжнародного пакту про громадянські та політичні права у 1966 році. Стаття 12 цього Пакту ретельно розглядає право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, у тому числі право на вільний в'їзд та виїзд з будь-якої держави. Цей міжнародний документ має значний вплив на формування національного законодавства та міжнародних стандартів у сфері міграції та прав внутрішньо переміщених осіб. Стандарти, встановлені Загальною декларацією прав людини та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, залишаються ключовими в розробці та реалізації політик,

спрямованих на захист прав мігрантів та внутрішньо переміщених осіб. Вони підтверджуються як міжнародною, так і судовою практикою, що свідчить про їхню нормативну силу та вагомість у забезпеченні основних прав людини у контексті міграції. Таким чином, розвиток міжнародного законодавства у цій сфері відображає постійне зростання уваги до проблем міграції та захисту прав тих, хто пересувається всередині та поза межами власної країни [13].

У роботі провідного швейцарського юриста-міжнародника Р. Перруша акцентовано увагу на концепції міжнародної міграції, яка включає переміщення осіб з їхньої країни походження або звичайного місця проживання до іншої країни, незалежно від характеру цього переселення – чи є воно тимчасовим чи постійним. Це визначення міграції аналізується у відношенні до суб'єктивного складу, який об'єднується в трьох категоріях: в першу чергу, біженці, які покидають свою країну через загрозу життю або свободі; внутрішньо переміщені особи, які покидають свої постійні місця проживання через конфлікти, природні катастрофи або інші фактори, не пов'язані з переслідуванням; і, нарешті, економічні мігранти, які мігрують у пошуках кращих економічних перспектив та підвищення рівня життя. Ця класифікація відображає різноманітність причин та мотивацій, що лежать в основі міграційних процесів, і визначає широкий спектр контекстів, в яких вони виникають [14].

У сучасному вимірі біженці та внутрішньо переміщені особи є категорією населення, яка виявляє велику уразливість як з економічної, соціальної, психологічної, так і політичної точок зору. Незважаючи на те, що ці дві групи осіб часто зазнають схожих труднощів, вони різняться за правовим статусом та механізмами захисту. Біженці, перетинаючи кордони держав, користуються правом на захист і допомогу з боку приймаючої держави та міжнародної спільноти через Організацію Об'єднаних Націй та її спеціальні агентства. Правовий статус біженців відрізняється тим, що вони мають основні права людини, які стосуються всіх осіб на території певної держави, а також права та привілеї, які надаються лише їм на підставі міжнародних угод, що

регулюють правовий статус біженців. З іншого боку, вищезазначена нами категорія, що залишаються всередині країни, мають захист та допомогу своєї держави відповідно до загальновизнаних принципів міжнародного права. Основні права людини є універсальними для ВПО, і заходи щодо їх забезпечення входять до сфери прав людини. При визначенні обсягу прав переміщених осіб, необхідно звертатися до загальних норм міжнародного права щодо захисту прав людини.

Захист прав біженців та внутрішньо переміщених осіб ґрунтується на міжнародних нормативних актах, які стосуються прав людини та міграції. Конвенція ООН про статус біженців 1951 року та її Протокол 1967 року є ключовими документами, які визначають правовий статус біженців та механізми їх захисту. Ці міжнародні стандарти гарантують біженцям право на притулок, захист від держави, доступ до освіти, праці та інших соціальних послуг, а також зобов'язання держав забезпечити ці права. Для внутрішньо переміщених осіб основним документом є Кодекс з прав людини для внутрішньо переміщених осіб, який розроблений спільно з ООН. Цей Кодекс встановлює права та обов'язки держав стосовно цієї категорії осіб, включаючи доступ до гуманітарної допомоги, медичної допомоги, освіти та житла. Крім того, загальні міжнародні норми про права людини, такі як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, також застосовуються до внутрішньо переміщених осіб. Ці міжнародні акти відіграють важливу роль у забезпеченні захисту та прав внутрішньо переміщених осіб та біженців, визначаючи їхні права, обов'язки держав та механізми захисту. Реалізація цих міжнародних нормативних актів вимагає співпраці між державами, міжнародними організаціями та громадським сектором для забезпечення належного захисту та підтримки цієї групи населення [14].

У світі сьогодні принцип недискримінації є основним принципом у галузі міжнародних прав людини та правових відносин. Цей принцип відображає загальну ідею рівності та справедливості у поведженні з кожним

індивідом, незалежно від таких категорій, як раса, стать, мова чи релігія. Він закріплений у Статуті Організації Об'єднаних Націй і численних міжнародних правових угодах, які визнають його як обов'язковий для всіх держав-учасниць. Принцип недискримінації є ключовим елементом міжнародного права і відображає зобов'язання держав перед принципами захисту прав людини та забезпечення рівних можливостей для всіх. Він підтримується універсальністю прав і свобод людини та включений у міжнародно-правові договори, які піддаються контролю моніторинговими механізмами. Антидискримінаційне право стало окремою галуззю міжнародного права прав людини, яка зосереджена на захисті прав людини та запобіганні дискримінації. Цей принцип тепер вважається імперативною нормою, обов'язковою для всіх держав, і відображає загальну зобов'язаність держав перед принципами рівності та справедливості у міжнародних відносинах [15].

Центральним аспектом забезпечення успішного виконання обов'язків, пов'язаних із розв'язанням проблеми внутрішньо переміщених осіб, є розробка комплексної програми дій, що охоплює ключові заходи для досягнення цієї мети. Важливо, щоб ці заходи були всеосяжними й враховували всі можливі ситуації переміщення, забезпечуючи однаковий захист усім категоріям внутрішньо переміщених осіб без будь-якої форми упередження. По-перше, розширення застосування заходів на всіх осіб, незалежно від обставин їхнього переміщення, має вирішальне значення. Це означає урахування не лише ситуацій конфліктів чи серйозних порушень прав людини, а також стихійних лих, техногенних катастроф тощо. Згідно з Керівними принципами, ці заходи мають спрямовуватися на захист інтересів усіх внутрішньо переміщених осіб. По-друге, національні владні органи мають забезпечити всім внутрішньо переміщеним особам необхідний захист та підтримку, зокрема, надавати адекватну допомогу та гарантувати рівні можливості без будь-якої форми дискримінації. Національна держава повинна забезпечити доступ до необхідних ресурсів та послуг для всіх внутрішньо переміщених осіб з метою допомогти їм у подоланні труднощів, пов'язаних з переміщенням. Для ефективного

вирішення цієї проблеми національні владні органи повинні розробити комплексну програму дій, яка охоплюватиме всі аспекти переміщення та гарантуватиме однаковий захист усім категоріям внутрішньо переміщених осіб без будь-якої форми дискримінації. Ключовим елементом цієї програми є розширення застосування заходів на всі внутрішньо переміщені особи, незалежно від причин їхнього переміщення. Це передбачає урахування всіх можливих ситуацій, що можуть призвести до внутрішнього переміщення, включаючи конфлікти, стихійні лиха, техногенні катастрофи та інші. Відповідно до Керівних принципів, ці заходи повинні бути спрямовані на захист інтересів усіх внутрішньо переміщених осіб. Попередження довільного переміщення, забезпечення безпеки під час переміщення та створення умов для остаточного вирішення проблем через добровільне повернення або переселення та реінтеграцію внутрішньо переміщених осіб є також важливими аспектами цієї програми. Національні владні органи повинні забезпечити всім внутрішньо переміщеним особам необхідний захист та підтримку, включаючи адресну допомогу та захист окремим групам, таким як жінки, діти, інваліди та літні люди. Для цього важливо здійснювати відповідальність на всіх рівнях та гілках державної влади, забезпечуючи спеціальні заходи для забезпечення особистої безпеки людей з боку армії та поліції. Особлива увага повинна бути приділена районам, які охоплені переміщенням і можуть бути недоступні для офіційних владних органів. Держава має використовувати потенціал неурядових організацій, релігійних груп та ООН для забезпечення доступу до допомоги та захисту внутрішньо переміщених осіб в цих районах. В цілому, вирішення проблеми внутрішнього переміщення осіб вимагає комплексного підходу та активної участі різних рівнів влади та громадянського суспільства для забезпечення безпеки, захисту прав та підтримки всіх внутрішньо переміщених осіб без будь-якої форми дискримінації.

У реалізації ефективного захисту прав відповідальних осіб виявляється значущість не лише дотримання нормативних принципів, установлених Керівними стандартами, але й урахування ключових аспектів відповідальності.

Ці аспекти становлять суттєвий компонент стратегії та методології захисту прав вищезазначеної категорії населення, визначаючи стратегічні керівні засади для досягнення встановлених зобов'язань та гарантування їхніх прав. Одним із основних напрямків виокремлюється запобігання порушень, що передбачає впровадження систематичних заходів передбачення, спрямованих на уникнення можливих порушень прав ВПО. Додатково, відзначається важливість залучення загальнонаціональної уваги до даної проблеми, що передбачає формування свідомості та розуміння суспільством важливості захисту прав поданих осіб та сприяння активної підтримки цього напрямку. Ще однією ключовою складовою є налагодження процесу збору та зберігання персональних даних, який забезпечує конфіденційність та безпеку інформації, що стосується ВПО. Важливою також є наявність відповідного національного законодавства, спрямованого на захист прав внутрішньо переміщених осіб, яке відповідає міжнародним стандартам та враховує потреби конкретної країни.

У висновку важливо відзначити, що ефективний захист прав відповідальних осіб становить неодмінну складову сучасного правового устрою та соціальної справедливості. Реалізація стратегій, що базуються на врахуванні нормативних вимог та ключових стандартів відповідальності, сприяє ефективному функціонуванню системи захисту прав відповідальних осіб. Застосування превентивних заходів, залучення громадськості до проблематики, а також налагодження процесів збору та зберігання персональних даних є ключовими компонентами цієї стратегії. Крім того, важливо забезпечити відповідність національного законодавства міжнародним стандартам та постійно вдосконалювати правову базу для забезпечення найвищого рівня захисту прав відповідальних осіб. Лише завдяки комплексному підходу до цього питання можна досягти стійкої та всебічної захищеності прав відповідальних осіб.

2.2. Національні законодавчі акти, які регулюють соціальну роботу з внутрішньо переміщеними особами в Україні: загальна характеристика

В контексті сучасних соціальних викликів та глобальних міграційних тенденцій питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб набуває все більшої актуальності. Україна, стикнувшись зі складними внутрішніми міграційними процесами, визнає необхідність розвитку та вдосконалення законодавства, спрямованого на захист прав цієї вразливої категорії населення. Серед ключових аспектів такого законодавства слід відзначити нормативні акти, які регулюють процедури оформлення документів для внутрішньо переміщених осіб та визначають їхні права та обов'язки. В даному контексті важливим є вивчення процесів видачі та обміну документів, що посвідчують особу та підтверджують її статус, зокрема у контексті вклеювання фотокартки у паспорт громадянина України, а також внесення відомостей про місце проживання на тимчасово окупованій території України.

Законодавчі акти України, що стосуються соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, виступають основою системи захисту їх прав та надання їм підтримки. Вони відображають принципи дії державних інституцій у галузі міграції та соціального забезпечення, спрямовані на забезпечення прав та потреб цієї вразливої групи населення. Ці законодавчі акти встановлюють процедури та умови отримання документів, необхідних для легалізації статусу та отримання соціальних послуг, таких як паспорти, дозвільні документи та інші матеріали для ідентифікації [16].

Центральний орган виконавчої влади, відповідальний за реалізацію державної політики у сфері міграції, відіграє ключову роль у процесі видачі документів для внутрішньо переміщених осіб. Ця установа проводить процедуру видачі та обміну документів, що підтверджують особу та її статус, включаючи вклеювання фотокартки у паспорта громадянина України у випадках необхідності. Однією з важливих процедур є додавання відомостей

про місце проживання на тимчасово окупованій території України до відповідних документів. Це здійснюється на підставі документів, що підтверджують реєстрацію місця проживання або інформації, внесеної до документів особи. Це сприяє забезпеченню внутрішньо переміщеним особам доступу до основних прав та послуг, необхідних для їхньої соціальної реабілітації та інтеграції.

Для отримання даних щодо місцезнаходження внутрішньо переміщених осіб на тимчасово окупованих територіях України використовуються різноманітні державні реєстри та бази даних. Наприклад, інформацію можна здобути з Державного реєстру виборців, де фіксується дані про громадян, які зареєстровані на виборчих дільницях у відповідних регіонах. Крім того, використовується інформація з Єдиного державного демографічного реєстру, що містить дані про місце проживання населення. Іншим джерелом є Державний реєстр актів цивільного стану, який включає інформацію про різноманітні події, такі як народження, шлюби і розлучення. На додаток, реєстри територіальних громад та Єдина інформаційна база даних про внутрішньо переміщених осіб сприяють збору інформації про їхнє місцезнаходження та потреби у соціальній підтримці [15].

Для особи, яка перебуває на обліку як внутрішньо переміщена особа, забезпечення доступу до правового регулювання у сфері трудових відносин, пенсійного забезпечення та соціального захисту через загальнообов'язкове державне соціальне страхування є важливою складовою державної політики. Ці аспекти регулюються законодавством України та відображають принципи соціальної справедливості та захисту прав громадян. Зокрема, відповідно до законодавства, внутрішньо переміщені особи мають право на доступ до ринку праці та здійснення трудової діяльності на території України відповідно до загальних умов, встановлених для всіх громадян країни.

Система пенсійного забезпечення для внутрішньо переміщених осіб регулюється національним законодавством з метою забезпечення їхнього соціального захисту та економічної стабільності. Це передбачає надання їм

пенсійних виплат, враховуючи їхню попередню трудову діяльність та страхові внески. Такий підхід спрямований на забезпечення доступу до медичної допомоги та соціальних виплат у разі необхідності через загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Це допомагає внутрішньо переміщеним особам інтегруватися соціально та економічно, підтримуючи їх у нових умовах. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам прав людини та принципам соціальної справедливості, забезпечуючи баланс у регулюванні соціального захисту для цієї групи осіб [17].

Громадяни пенсійного віку, особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та інші особи, які знаходяться у складних життєвих обставинах та є зареєстрованими як внутрішньо переміщені особи, мають право на отримання соціальних послуг згідно із законодавством України. Це право надається за місцем реєстрації фактичного проживання внутрішньо переміщеної особи і має на меті забезпечення їхньої соціальної підтримки та покращення життєвих умов. Соціальні послуги, які надаються внутрішньо переміщеним особам, включають в себе різноманітні аспекти соціального забезпечення, які відповідають їхнім потребам та специфіці їхньої життєвої ситуації. Це може включати доступ до медичних та реабілітаційних послуг, матеріальну допомогу, психологічну підтримку, освітні та професійні можливості, а також інші види підтримки, спрямовані на полегшення їхнього соціального включення та самостійності. Забезпечення доступу до соціальних послуг за місцем реєстрації фактичного проживання внутрішньо переміщеної особи є важливим аспектом гарантування їхніх прав та забезпечення соціальної справедливості. Це дозволяє забезпечити доступність та рівність у наданні підтримки для всіх вразливих категорій населення, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують допомоги для полегшення їхнього життя.

Відповідно до законодавства, внутрішньо переміщена особа, яка припинила трудову діяльність або інший вид зайнятості, але не має документів, що підтверджують цей факт, може бути зареєстрована як безробітна. У такому випадку вона має право отримувати допомогу по безробіттю та інші соціальні

послуги, передбачені загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття. Це надається з метою забезпечення соціального захисту та підтримки для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та знаходяться без заробітної діяльності. Реєстрація внутрішньо переміщеної особи як безробітної дозволяє їй мати доступ до різноманітних соціальних послуг, включаючи медичну допомогу, матеріальну підтримку та професійну перепідготовку. Це спрямовано на полегшення їхнього соціального включення та забезпечення можливостей для подальшого самореалізації та здобуття нових трудових навичок [18].

Відповідно до норм законодавства України про працю, внутрішньо переміщені особи, які не можуть припинити трудовий договір або інший вид зайнятості відповідно до законодавства через обставини, визначені у статтях 36, 38 та 39 Кодексу законів про працю України, мають право на те, щоб заявити про припинення такого трудового договору у односторонньому порядку. Для цього вони подають заяву на ім'я роботодавця до центра зайнятості за місцем проживання внутрішньо переміщеної особи. Припинення трудового договору вважається ефективним з дня подання заяви, і центр зайнятості повідомляє про це роботодавця, використовуючи будь-які засоби зв'язку, включаючи електронні. Якщо трудові договори не розірвані з роботодавцем, який перебуває на непідконтрольній території, або про якого відсутня інформація, заява залишається у територіальному органі центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції. Така заява зберігається до моменту деокупації (розблокування) відповідних територій, після чого протягом семи календарних днів центр зайнятості повідомляє роботодавця, територіальний орган Пенсійного фонду України та територіальний орган Державної податкової служби про припинення трудового договору [19].

Відповідно до правових нормативів, внутрішньо переміщені особи, які були взяті на облік, але не мають необхідних документів для отримання статусу безробітного, можуть бути визнані безробітними без дотримання звичайних

процедур. Це означає, що вони отримують статус безробітного без вимог, які застосовуються за звичайних обставин. Поки не будуть отримані необхідні документи та відомості про періоди трудової діяльності, заробітну плату та страховий стаж, допомога по безробіттю для цих осіб призначається у мінімальному розмірі, який встановлено законодавством на випадок безробіття. Такий підхід дозволяє забезпечити соціальний захист та підтримку для внутрішньо переміщених осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах та мають обмежений доступ до необхідних документів та інформації. Він сприяє забезпеченню мінімального рівня соціального забезпечення для цієї вразливої категорії населення та підтримує їхнє соціальне включення та реінтеграцію в суспільство[30].

В контексті сучасних соціально-економічних викликів і поглиблення глобальних трансформацій у суспільстві, питання соціального захисту та прав внутрішньо переміщених осіб набувають надзвичайної актуальності. Суттєве підвищення кількості внутрішньо переміщених осіб унаслідок конфліктів, природних лих, та інших небезпечних ситуацій, вимагає систематичного аналізу та розвинення ефективних механізмів для забезпечення їхнього соціального захисту та врегулювання правових аспектів. У цьому контексті, одним із ключових аспектів стає забезпечення внутрішньо переміщених осіб доступу до допомоги та соціальних послуг, включаючи реабілітаційні заходи та підтримку у відновленні нормальних життєвих умов. Відповідно до законодавства, внутрішньо переміщені особи мають право на отримання допоміжних засобів реабілітації та реабілітаційних послуг згідно з їх місцем проживання. Забезпечення цих послуг і засобів здійснюється за умов наявності відповідних документів, що підтверджують право на них. У випадку, якщо такі документи відсутні, може бути використана інформація з Централізованого банку даних з проблем інвалідності для осіб, що звертаються повторно, а також індивідуальної програми реабілітації осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю. Ці процедури здійснюються відповідно до встановлених правил, визначених урядом. Забезпечення доступу до допоміжних засобів

реабілітації та реабілітаційних послуг для внутрішньо переміщених осіб є важливим аспектом їхнього соціального захисту та включення в суспільство. Це дозволяє покращити якість життя та забезпечити можливості для повноцінної участі в громадському житті[20].

У сучасних умовах, діти, які є частиною внутрішньо переміщених осіб або мають статус дитини, що постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, представляють особливий соціальний контингент, якому потрібна особлива увага та підтримка соціальної системи. У зв'язку з цим, одним із ключових аспектів забезпечення їхнього соціального добробуту є забезпечення їх харчування у навчальних закладах. Безкоштовне харчування для цієї категорії дітей набуває особливого значення, оскільки воно не лише забезпечує їхні базові фізіологічні потреби, а й сприяє їхньому нормальному фізичному та психічному розвитку. Доступ до безкоштовного харчування у навчальних закладах є одним із інструментів соціального захисту та інклюзії цих дітей у освітній процес. Враховуючи непросту життєву ситуацію, яку діти зазнають через військові дії та конфлікти, надання безкоштовного харчування стає важливим кроком у забезпеченні їхнього комфорту та сприяє покращенню їхнього благополуччя та навчального процесу.

Внутрішньо переміщені особи, що проживають на тимчасово окупованих територіях, мають законне право на отримання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності або внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності. Ці види підтримки надаються безпосередньо у робочих органах Фонду соціального страхування України за фактичним місцем проживання чи перебування внутрішньо переміщених осіб. Для отримання матеріального забезпечення та страхових виплат відповідно до законодавства необхідно мати належні документи, які підтверджують право на ці види підтримки. У випадку відсутності необхідних документів інформація може бути отримана з Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального

страхування відповідно до встановленого правлінням Фонду соціального страхування України порядку. Якщо необхідні дані відсутні у зазначеному Реєстрі, матеріальне забезпечення та страхові виплати можуть бути надані у мінімальному розмірі, встановленому правлінням Фонду соціального страхування України. Після отримання документів, що підтверджують право застрахованих осіб на отримання цих видів підтримки, суми матеріального забезпечення можуть бути перераховані відповідно до встановленої процедури [21].

У висновку слід зазначити, що внутрішньо переміщені особи, особливо ті, які проживають на тимчасово окупованих територіях, мають право на соціальний захист і підтримку від держави. Забезпечення їхніх прав на отримання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг відбувається шляхом встановлення механізмів надання допомоги через робочі органи Фонду соціального страхування України. Важливим аспектом є встановлення прозорих та ефективних процедур отримання підтримки, які б забезпечували правильне і своєчасне надання необхідних видів допомоги безпосередньо тим, хто її потребує. Крім того, розробка та впровадження системи контролю за наданням соціальних послуг може забезпечити більш ефективне використання ресурсів і запобігти можливим випадкам зловживання чи корупції. Завершальним кроком у підтримці внутрішньо переміщених осіб є здійснення всебічного моніторингу та оцінки програм і заходів соціального захисту з метою постійного удосконалення системи підтримки та забезпечення відповідності її завданням і вимогам сучасного соціального законодавства. Тільки шляхом спільних зусиль уряду, громадськості та міжнародних партнерів можна забезпечити достойні умови і підтримку для всіх внутрішньо переміщених осіб в Україні[22].

2.3. Принципи, напрями, методи та суб'єкти соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні

А. А. Акмалова та В. М. Капіцин розглядають адаптацію та пристосування переселенців у контексті трьох ключових сфер їхнього життя, які визначають ефективність соціальної роботи з мігрантами загалом та з вимушеними переселенцями зокрема. Перша сфера стосується матеріального забезпечення, що охоплює аспекти життєвих умов, такі як житло, засоби до існування та фінансова стабільність. Відповідно до цієї концепції, ефективна адаптація вимагає забезпечення переселенців необхідними ресурсами та можливостями для забезпечення їхніх базових потреб. Друга сфера стосується соціокультурного включення, що включає в себе аспекти соціальної ідентичності, взаємодії зі спільнотою та культурної адаптації. Згідно з дослідженням, успішна адаптація мігрантів вимагає врахування їхніх культурних, релігійних та мовних особливостей, а також створення сприятливого середовища для їхньої інтеграції в нову соціальну та культурну спільноту. Третя сфера охоплює психосоціальне благополуччя, яке враховує фізичне та психічне здоров'я, відносини в сім'ї та соціальну підтримку. За вищезазначеним підходом успішна адаптація вимагає створення умов для збереження психічного здоров'я переселенців, підтримки їхніх сімейних взаємин та надання психосоціальної підтримки в умовах нового соціального середовища. У цілому, концепція трьох сфер життя визначає комплексний підхід до адаптації та пристосування переселенців, який враховує їхні потреби та унікальні характеристики в кожній з цих ключових сфер [3].

Природно-антропологічний аспект знаходиться в центрі уваги у процесі територіальної реабілітації та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб на нових місцях проживання. Ця сфера охоплює взаємодію переселенців з природним оточенням, а також аспекти, пов'язані з побутовими умовами і створенням нових житлових умов. У першу чергу, територіальна реабілітація

передбачає пристосування переселенців до нових природних умов, які можуть відрізнятись від тих, до яких вони звикли раніше. Це може включати зміни в кліматі, рельєфі, доступі до природних ресурсів та інші аспекти, що впливають на їхній побут. Крім того, адаптація в природно-антропологічній сфері передбачає не лише взаємодію з природним середовищем, а й створення нового домашнього оточення та побутових умов. Це може включати забезпечення житла, водопостачання, енергетичних ресурсів та інших життєво важливих умов. Успішна адаптація в цій сфері передбачає також формування нової ідентичності на новому місці проживання. Це означає переосмислення власної ролі в новому соціальному та природному середовищі, а також розробку нових цінностей та способів взаємодії з новим оточенням. Таким чином, природно-антропологічний аспект визначає ключові аспекти територіальної реабілітації та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, включаючи взаємодію з природним середовищем, створення нових побутових умов та формування нової ідентичності [23].

Агентно-професійна сфера відіграє ключову роль у забезпеченні професійної адаптації внутрішньо переміщених осіб шляхом сприяння у знаходженні робочого місця, розвитку конкурентоспроможних навичок, їх ефективній представленості на ринку праці та збереженні трудової практики у відповідності до їхньої професійної спеціалізації. Професійна адаптація передбачає активну взаємодію соціальних працівників із службами зайнятості, які спеціалізуються на працевлаштуванні переселенців. Ця взаємодія спрямована на сприяння у підборі відповідної роботи, яка враховує кваліфікацію та досвід роботи переселенців. Крім того, агентно-професійна сфера сприяє розвитку та підтримці конкурентоспроможних якостей переселенців, які відображають їхні можливості на ринку праці. Це може включати участь у навчальних програмах, тренінгах з підвищення кваліфікації та інших заходах, спрямованих на розвиток професійних навичок та здібностей. Також важливим аспектом є збереження трудової практики за фахом. Соціальні працівники співпрацюють з відповідними організаціями та підприємствами з

метою забезпечення можливостей для переселенців зберегти та розвивати свої професійні навички та досвід роботи у вибраній сфері діяльності. Отже, агентно-професійна сфера відіграє важливу роль у процесі професійної адаптації внутрішньо переміщених осіб, сприяючи їхньому успішному інтегруванню на ринок праці та забезпечуючи можливості для розвитку їхнього професійного потенціалу.

Духовно-культурна сфера відіграє важливу роль у підтримці та розвитку духовних цінностей та гідності внутрішньо переміщених осіб. Соціальні працівники відповідають за надання допомоги у відновленні та задоволенні духовних та соціокультурних потреб переселенців, що становить одне з найважливіших завдань у їхній роботі. Перш за все, у цій сфері важливо сприяти збереженню та розвитку культурної ідентичності переселенців, а також підтримувати їхню участь у культурних подіях та заходах, що сприяють збереженню національної спадщини та розширенню культурного кругозору. Крім того, соціальні працівники мають за завдання створювати умови для розвитку духовного життя переселенців, забезпечуючи доступ до релігійних служб, духовних практик та ритуалів, які є важливими складовими їхнього самобутності та психологічного благополуччя. Паралельно з цим, важливим аспектом у роботі у духовно-культурній сфері є сприяння міжкультурному діалогу та взаєморозумінню між переселенцями та місцевим населенням. Це може здійснюватися через організацію спільних культурних заходів, обмін досвідом та взаємні візити, що сприяють створенню атмосфери взаємоповаги та взаємодопомоги. Відтак, духовно-культурна сфера відіграє важливу роль у житті внутрішньо переміщених осіб, і соціальні працівники відіграють ключову роль у забезпеченні підтримки та задоволення їхніх духовних та соціокультурних потреб [29].

Взаємодія природно-антропологічної, агентно-професійної та духовно-культурної сфер відіграє важливу роль у зміцненні та активізації адаптаційного потенціалу особистості внутрішньо переміщених осіб в Україні. Цей процес базується на формуванні та розвитку стратегій та навичок, спрямованих на

успішну інтеграцію цих осіб в нове соціальне та природне оточення. В свою чергу, природно-антропологічна сфера забезпечує фізичне та емоційне благополуччя, сприяючи адаптації до нових природних умов та життєвих реалій. Це дозволяє особам відчувати себе комфортно та безпечно, що є важливим аспектом загальної адаптації. І нарешті, агентно-професійна сфера, у свою чергу, стимулює набуття нових навичок та знань, що сприяють успішному працевлаштуванню та кар'єрному розвитку. Це сприяє підвищенню самооцінки та самоповаги осіб, які відчують себе корисними членами суспільства. Духовно-культурна сфера впливає на психологічний та емоційний стан особистості, забезпечуючи підтримку та розвиток духовних цінностей. Це допомагає особам знайти внутрішню гармонію та спокій, що є важливим для подолання стресу та адаптації до нових життєвих обставин. Узагальнюючи, взаємодія цих трьох сфер сприяє запобіганню негативного впливу на особистість та забезпечує її охорону та захист прав. Їхнє взаємодіюче впливове поле створює комплексний підхід до адаптації внутрішньо переміщених осіб, сприяючи їх успішному впровадженню в нове соціальне та природне середовище [28].

У контексті сучасного соціального середовища велика увага приділяється проблемам внутрішнього переміщення осіб, які виникають внаслідок війн, конфліктів та природних катастроф. Це складна соціальна проблема, що потребує комплексного підходу і вивчення з різних наукових та практичних позицій. Оптимізація розвитку соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами стає однією з найбільш актуальних завдань у сфері соціальної практики. В даному дослідженні розглядаються різні підходи та стратегії в цьому напрямі, зокрема, на основі аналізу сучасних наукових публікацій та рекомендацій експертів у галузі соціальної роботи та супутніх сфер. У науковій літературі можна знайти різноманітні підходи до формулювання стратегій оптимізації розвитку соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, які стали жертвами воєнних конфліктів. Дослідниця Ю. Гундertaйло відзначає потребу у створенні комплексного травмо- та гендерно-чутливого

підходу до соціальної політики, спрямованого на задоволення потреб цієї категорії осіб. Вона рекомендує Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб покращити свою роботу з урахуванням специфічних потреб цільової аудиторії. Наголошується також на важливості збору та аналізі даних щодо соціально-економічного статусу цих осіб та використанні результатів досліджень у практичній діяльності. Для ефективного вирішення актуальних проблем, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами, була створена експертна рада при Міністерстві охорони здоров'я. На рівні державної політики пропонується акцентувати увагу на позитивних аспектах присутності внутрішньо переміщених осіб у нових громадах, таких як соціальні, культурні та економічні вигоди, які вони можуть приносити місцевим жителям. Наголошується на важливості залучення журналістів та місцевої влади до підтримки публікацій про внутрішньо переміщених осіб у державних ЗМІ, застосуванні грантів чи квот. Проведення інформаційних кампаній рекомендується для вивчення та розвінчання суспільних стереотипів про цю категорію осіб. На рівні місцевої громади важливо забезпечити соціально-психологічну підтримку внутрішньо переміщеним особам. Ця підтримка спрямована на створення сприятливого середовища для їхньої інтеграції та боротьби зі стереотипами та дискримінацією. Також важливо залучати цю категорію осіб до процесів прийняття рішень, що стосуються їхнього життя, та забезпечувати їм психологічну та юридичну консультацію для подолання травми та захисту їхніх прав [24].

Беззаперечно, що вищезазначені пропозиції наведені з метою поліпшення умов життя внутрішньо переміщених осіб в Україні належать до пріоритетних завдань сучасної соціальної політики. Ці рекомендації включають широкий спектр заходів, спрямованих на розвиток комплексного травма- та гендерно-чутливого підходу до соціальної практики держави, урахування специфіки ситуації внутрішньо переміщених осіб та їхніх потреб. Крім того, вони передбачають проведення аналізу та моніторингу соціально-економічного

статусу цільової аудиторії, що становить важливий етап у плануванні та реалізації ефективних соціальних програм. Залучення внутрішньо переміщених осіб до процесів прийняття рішень є ключовим аспектом їх соціальної інтеграції у суспільство. Це надає їм можливість висловлювати свої потреби та інтереси, а також активно брати участь у формуванні та реалізації програм та проектів, спрямованих на покращення їхнього становища. Такий підхід сприяє не лише вирішенню конкретних проблем внутрішньо переміщених осіб, але й зміцнює їхнє почуття власної гідності та самостійності. Акцент на соціально-психологічній підтримці та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади відображає необхідність створення сприйнятливою та дружнього середовища для їхнього адаптивного розвитку. Це передбачає не лише надання практичної допомоги, але й розбудову позитивних відносин та психологічну підтримку. Такий підхід допомагає внутрішньо переміщеним особам відчувати себе впевнено та забезпечує підґрунтя для їхньої успішної інтеграції в суспільство. Необхідність боротьби зі стереотипами та дискримінацією, що є невід'ємною частиною інформаційної політики, свідчить про важливість будівництва відкритого та толерантного суспільства. Забезпечення рівних прав та можливостей для всіх громадян, включаючи внутрішньо переміщених осіб, є ключовим аспектом формування справедливого та гармонійного суспільства [25].

Інший напрямок удосконалення пов'язаний із створенням платформ для надання оперативної гуманітарної підтримки, включаючи внутрішньо переміщених осіб. Один з таких ініціативних заходів - це мережа пунктів «Незламності». Постановою Кабінету Міністрів України «Питання організації та функціонування пунктів незламності» визначено, що термін «пункт незламності» у цьому документі має на увазі будівлі (споруди) або спеціально зведені намети, або транспортні засоби, призначені для тимчасового перебування людей та де створені і підтримуються умови, мінімально необхідні для збереження життя і здоров'я населення у разі порушення сталої роботи систем життєзабезпечення [27].

Соціальна практика щодо внутрішньо переміщеними особами в Україні спирається на принципи, що визначають етичний та професійний підхід до цієї категорії громадян. Серед таких принципів розглядаються гуманізм, що вимагає поваги до особистої гідності та прав людини, конфіденційність, яка гарантує захист конфіденційної інформації, та принципи безперешкодного доступу до соціальних послуг та недискримінації, сприяючи рівному ставленню до всіх внутрішньо переміщених осіб. Надання психосоціальної підтримки, реабілітація та соціальна інтеграція є основними напрямками соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. Психосоціальна підтримка, що включає консультування та психотерапію, а також реабілітація, спрямована на відновлення психологічного та соціального функціонування осіб. Соціальна інтеграція передбачає підтримку у процесі адаптації до нового соціального середовища та отримання доступу до освіти, працевлаштування та інших соціальних послуг. Серед методів соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами важливе місце займають індивідуальна робота з клієнтами, групова робота, сімейна та спільнотна робота. Індивідуальна робота передбачає надання персоналізованої допомоги, групова робота спрямована на формування спільної підтримки, а сімейна та спільнотна робота сприяє відновленню та підтримці родинних та громадських зв'язків. Учасниками соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні можуть бути державні установи, міжнародні та недержавні організації, а також фахівці, які мають відповідну кваліфікацію та досвід у цій сфері [26].

У цілому, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні відображається в різноманітних принципах, напрямках, методах та учасниках. Вона спрямована на забезпечення повного спектру підтримки та послуг, необхідних для соціальної адаптації та інтеграції цієї категорії населення. Проте, для подальшого удосконалення цієї сфери важливо забезпечити постійний моніторинг та оновлення методів та підходів у роботі з внутрішньо переміщеними особами. Також важливо забезпечити ефективну співпрацю між усіма учасниками цього процесу, зокрема державними

установами, міжнародними та недержавними організаціями, щоб забезпечити максимальну підтримку та ресурси для внутрішньо переміщених осіб. Тільки шляхом спільних зусиль можна досягти позитивних змін і покращення у якості життя цієї вразливої групи населення.

Висновки до розділу 2

У сучасному світі питання міграції та соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами набувають все більшої актуальності та важливості. Зростаючі потоки мігрантів, конфлікти та природні катастрофи призводять до значних змін у демографічному складі населення, створюючи необхідність у розробці та реалізації ефективних механізмів захисту прав цієї вразливої категорії населення. Поняття міграції, хоча не закріплене ані у Статуті ООН, ані у Загальній декларації прав людини 1948 року, зазначалося в останній як одне з основних прав людини. Саме ці два міжнародних документи стали основою для подальшого розвитку норм, що стосуються міграції, які знайшли відображення у законодавстві країн та міжнародних угодах.

У контексті сучасних соціальних викликів і глобальних міграційних тенденцій, питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб набуває все більшої актуальності. Україна, як країна, яка стикається зі складними внутрішніми міграційними процесами, визнає важливість розвитку та вдосконалення законодавства, спрямованого на захист прав цієї вразливої категорії населення. Серед ключових аспектів такого законодавства слід виділити нормативні акти, які регулюють процедури оформлення документів для внутрішньо переміщених осіб та визначають їхні права та обов'язки.

В даному контексті важливим є вивчення процесів видачі та обміну документів, що посвідчують особу та підтверджують її статус, зокрема у контексті вклеювання фотокартки у паспорт громадянина України, а також внесення відомостей про місце проживання на тимчасово окупованій території України. Такий аналіз є важливим для забезпечення захисту прав та інтересів

внутрішньо переміщених осіб і сприяє формуванню ефективної системи соціальної підтримки та інтеграції.

Соціальна практика щодо внутрішньо переміщеними особами в Україні спирається на принципи, що визначають етичний та професійний підхід до цієї категорії громадян. Серед таких принципів розглядаються гуманізм, що вимагає поваги до особистої гідності та прав людини, конфіденційність, яка гарантує захист конфіденційної інформації, та принципи безперешкодного доступу до соціальних послуг та недискримінації, сприяючи рівному ставленню до всіх внутрішньо переміщених осіб.

Надання психосоціальної підтримки, реабілітація та соціальна інтеграція є основними напрямками соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. Психосоціальна підтримка, що включає консультування та психотерапію, а також реабілітація, спрямована на відновлення психологічного та соціального функціонування осіб. Соціальна інтеграція передбачає підтримку у процесі адаптації до нового соціального середовища та отримання доступу до освіти, працевлаштування та інших соціальних послуг. Серед методів соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами важливе місце займають індивідуальна робота з клієнтами, групова робота, сімейна та спільнотна робота. Індивідуальна робота передбачає надання персоналізованої допомоги, групова робота спрямована на формування спільної підтримки, а сімейна та спільнотна робота сприяє відновленню та підтримці родинних та громадських зв'язків. Учасниками соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні можуть бути державні установи, міжнародні та недержавні організації, а також фахівці, які мають відповідну кваліфікацію та досвід у цій сфері.

Ці аспекти ілюструють, що проблема внутрішньо переміщених осіб в Україні належить до складних та вимагає глибокого розуміння та комплексного підходу в рамках державної політики. Забезпечення їхньої правової захищеності та соціальної інтеграції вимагає узгоджених зусиль уряду, міжнародних організацій, громадських установ і фахівців у сфері соціальної

роботи. Необхідність подальшого удосконалення законодавства визначається необхідністю розробки та впровадження нормативних актів, спрямованих на забезпечення прав та соціальних потреб внутрішньо переміщених осіб. В цьому контексті важливою є гарантія доступу до житла, медичного обслуговування, освіти та можливості працевлаштування. Підвищення рівня кваліфікації фахівців, які займаються соціальною роботою з даною категорією населення, є стратегічно важливим кроком у забезпеченні ефективного відгуку на їхні потреби та наданні адекватної допомоги. Подальший розвиток соціальних програм, спрямованих на поліпшення умов життя внутрішньо переміщених осіб, відображає нашу здатність відповідати на складні виклики сучасності. Ці програми мають охоплювати широкий спектр ініціатив, які включають надання матеріальної допомоги, психологічну підтримку, професійну реабілітацію та інші форми підтримки, спрямовані на поліпшення життєвого стану та соціальну адаптацію цієї групи населення. Успішна інтеграція внутрішньо переміщених осіб в нові соціальні реалії в Україні буде мати значний вплив на стабільність та розвиток суспільства в цілому. Це вимагає постійних зусиль та мобілізації різних секторів суспільства для надання адекватної підтримки цій вразливій категорії населення.

РОЗДІЛ 3: СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЕЛЕМЕНТИ ПРОГРАМИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1 Елементи програми емпіричного дослідження

Актуальність. Військова агресія російської федерації проти України змусила мільйони громадян змінити своє місце проживання та переселитися в інші регіони країни (і за її межами). Це спричинило появу не тільки нового суб'єкта права соціального забезпечення – внутрішньо переміщеної особи, а й нових для соціально-забезпечувальної сфери проблем, передусім щодо працевлаштування, забезпечення житлом, відновлення пенсійних виплат, грошових допомог, медичної допомоги, що потребують вирішення. Дослідження актуальне з деяких причин, а саме через гуманітарну кризу та соціальні виклики, через потребу створювати нові стратегії інтервенцій та задля перевірки, наскільки виконується дотримання прав людини. Це призвело до появи нового суб'єкта права соціального забезпечення – внутрішньо переміщеної особи. Зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) становить 51% за останні п'ять років, що привело до рекордної кількості - 75,9 мільйона людей у 116 країнах. Це свідчить про серйозні виклики, з якими стикаються багато держав через конфлікти, природні катастрофи та інші фактори.

Зокрема, ситуація в Україні стала надзвичайно складною через військову агресію Російської Федерації, що розпочалася в лютому 2022 року. Майже третина населення, яке раніше проживало в Україні, залишається примусово переміщеною зі своїх домівок. Така ситуація існувала навіть до відкритого конфлікту, особливо в зоні конфлікту в Луганській та Донецькій областях, де внутрішньо переміщені особи знаходяться в складній ситуації вже тривалий час.

Соціальна робота з ВПО в умовах війни має критичне значення через ряд причин:

1. Психологічна підтримка. ВПО часто стикаються з сильними психологічними травмами через втрату будинків, близьких, і звичайного способу життя. Соціальні працівники допомагають долати стрес, тривогу, депресію та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), що сприяє їх емоційній стабільності та адаптації до нових умов.

2. Матеріальна підтримка: Безліч ВПО втратили засоби для існування. Соціальні служби допомагають забезпечувати їх необхідними ресурсами, такими як житло, їжа, одяг та інші базові потреби, а також надають інформацію про можливі види допомоги.

3. Юридична допомога: В умовах переміщення ВПО можуть стикатися з юридичними проблемами, пов'язаними з документами, правами на житло та соціальні виплати. Соціальні працівники консультують їх із правових питань, допомагають відновлювати втрачені документи та оформлювати необхідні заяви.

4. Соціальна інтеграція: ВПО часто відчують труднощі в новому середовищі, включаючи проблеми з працевлаштуванням, освітою дітей та інтеграцією в нову спільноту. Соціальні працівники сприяють процесу соціальної інтеграції, допомагаючи ВПО знайти роботу, влаштувати дітей до шкіл та налагодити контакти з місцевим населенням.

5. Освітня та професійна підтримка: Багато ВПО потребують навчання та перекваліфікації для того, щоб знайти роботу в новому місці проживання. Соціальні працівники організують тренінги та курси, допомагають у пошуку роботи та розвитку професійних навичок.

6. Профілактика соціальної ізоляції: Переміщені особи можуть почуватися ізольованими та відчуженими в нових умовах. Соціальна робота спрямована на створення та підтримку соціальних мереж, груп взаємодопомоги

та заходів, які сприяють включенню ВПО у співтовариство та підтримці соціальної взаємодії.

Мета - з'ясувати особливості та проблеми соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні в умовах війни та розробити рекомендації щодо її вдосконалення.

Об'єкт дослідження – внутрішньо переміщені особи.

Предмет – соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні в умовах війни.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати особливості соціальної адаптації ВПО на новому місці;
2. Визначити ставлення ВПО до соціальної допомоги та рівень задоволеності нею;
3. Розробити рекомендації, що спрямовані на покращення соціальної роботи з ВПО

Метод дослідження – напівструктуроване інтерв'ю. Дослідження має розвідувальний характер, не претендує на репрезентативність. Інтерв'ю проводилось завдяки «живим» зустрічам, а також за допомогою платформи Zoom. Для відбору респондентів був використаний метод снігової кулі. Всього було опитано 20 внутрішньо переміщених осіб з Донецької та Луганської області. В інтерв'ю брали участь школярі, студенти, люди середнього та похилого віку.

Гіпотеза – одна з основних проблем соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні в умовах війни полягає в недостатній доступності соціальних послуг через економічні та інфраструктурні виклики, спричинені конфліктом. Також значні труднощі виникають у забезпеченні безпеки та захисту прав ВПО у зоні конфлікту.

3.2 Результати емпіричного дослідження

У контексті дослідження стану внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах війни, важливим етапом є збір даних про їхню адаптацію та сприйняття соціальної допомоги. Для цього було розроблено бланк інтерв'ю, спрямовану на вивчення думок, вражень та досвіду цієї групи осіб. Бланк інтерв'ю, складається з тринадцяти питань та додаткових питань, що ставились респондентам індивідуально, виходячи з відповіді на основні запитання. Основні питання охоплюють ключові аспекти адаптації та сприйняття соціальної допомоги. Вона допомагає виокремити різноманітність досвіду адаптації серед ВПО та визначити потреби цієї вразливої групи населення. Бланк інтерв'ю використовується для подальшого аналізу даних з метою розробки програм підтримки та інтеграції ВПО, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Згідно з отриманими результатами опитування, що було проведено серед 20 ВПО, більшість учасників, а саме 12 осіб, зазначили, що адаптація відбулася легко, хоча із деякими внутрішніми труднощами. Паралельно з цим, для 5 осіб процес адаптації виявився складним, у той час як для 3 опитаних не виникло серйозних проблем при адаптації до нових умов. Також серед опитуваних респондентів віком 12 - 18 років найвагомішою проблемою виявилось питання адаптації в громаді. Люди віком 50 – 80 найчастіше мали проблеми з доступністю інформації щодо соціальної допомоги і соціальних послуг, так як, зі слів одного із респондентів: *«Нажаль, велика частина інформації про гуманітарку надається в мережі Інтернет. А що мені той Інтернет, коли маю телефон з кнопками. Дізнаюсь все про все від онуки та доньки. Вони мене тримають в курсі справи»*, - Іван, 76 років, переселенець з міста Бахмут. Таким чином, відповіді респондентів відображають різноманітність досвіду адаптації серед ВПО та важливість подальшого дослідження цієї проблематики

для розробки ефективних програм підтримки та інтеграції цієї вразливої категорії населення.

За результатами аналізу відповідей 20 ВПО на питання про достатність соціальної підтримки, більшість, а саме 14 осіб, зазначили, що вони отримували достатню кількість допомоги. Однак 4 особи відзначили, що інколи виникали ситуації, коли отримання допомоги було недостатнім або недоступним. У той же час, для 2 опитаних випадків проблеми з отриманням соціальної допомоги взагалі не виникали.

Аналізуючи рівень соціальної підтримки серед 20 внутрішньо переміщених осіб (ВПО), виявлено, що більшість, а саме 14 осіб, відчують, що отримують достатню допомогу. Проте 4 особи зазначили, що соціальна підтримка для них є недостатньою, тоді як у 2 осіб присутні складнощі при визначенні цього аспекту.

Деякі коментарі респондентів, що вказують на проблеми в системі соціальної роботи.

1. Оксана, 44 роки, переселенка з міста Донецьк у 2014 році і з міста Бахмут у 2022 році, за фахом вчителька математики у школі: *«Важко втрачати свій дім двічі за життя. Можу сказати, що у 2014 році складнощі з переселенням було легше подолати і я разом із родиною не зверталась за допомогою до соціальних служб. Але знала, що така можливість наче є. В нас вийшло добре пристосуватись до нового міста, хоч воно і значно менше за Донецьк, але проблем не виникало. У другому випадку, коли війна відібрала другий дім, ми були спантеличені. У нас опускались руки, моя сім'я не знала, що робити. Довго сидіти та страждати не було часу, тому почала гуглити, де моя родина може знайти новий притулок. Нам значну допомогу надали працівники служби Карітас. Це було житло на перший час та речі першої необхідності, хоча нас турбувало тільки питання житла. Насправді це нам дуже допомогло, бо був деякий час прийти в себе та подумати, куди діватись далі. Рівень доступності інформації оцінюю позитивно.»*

2. Олег, 15 років, переселенець з міста Маріуполь, учень 9-го класу: *«Коли ми виїхали з Маріуполя та оселилися у Києві, то довелося йти до нової школи. Я дже переймався через те, як мене сприймуть нові однокласники. Як не дивно, я був не єдиний в класі, хто переїхав та прийшов до нового класу через війну. З однокласниками, хто також прийшов нещодавно. Ми одразу знайшли спільну мову. А от з тими, хто навчався тут постійно, виникали складнощі, бо я не люблю, коли мене жаліють. Але і розпити щодо того, що я бачив в окупації, мене теж дратують. Так, війна торкнулась кожного, але вони ніколи мене не зрозуміють, бо вони не тікали з власного палаючого будинку під звуки канонади.»*
3. Валентина, 80 років, переселенка з міста Лиман, пенсіонерка: *«Я не знаю, що б я робила, якби поруч не було мог осина Петра. Бо ніг я не маю, а вийти з коляскою з дому все одно роблематично. Гуманітарку мені Петро заносить. Хоча дівчата із соц.страху пропонували свою допомогу, що можуть занести мені за потреби. Але нащо мені турбувати когось. Коли маю сина. Але насправді мій син має інвалідність, тому іноді важко робити обходи по всіх кабінетам, що б отримати допомогу. Та і в черзі стояти дуже виснажливо. Але ж кому зараз легко?»*

Перший випадок дозволяє припустити, що люди середнього віку майже не стикаються з проблемами отримання соціальної допомоги. Найчастіше вони самотужки справляються зі складними життєвими обставинами. Навіть якщо все ж таки допомога необхідна, то немає складнощів із отриманням інформації.

У ВПО, що мають вік 12 - 18 років спостерігається проблема із адаптацією. Діти набагато складніше сприймають складні життєві обставини, тому найчастіше вони потребують сторонньої допомоги з боку вчителів з виховної роботи, психологів або інших спеціалістів, які б допомогли якомога краще та швидше адаптуватись до нового місця та оточення.

Люди літнього віку найчастіше стикаються з проблемою непроінформованності або з малобольністю. Не у всіх є вільний доступ в Інтернет або володіння навичками пошуку інформації щодо отримання

допомоги. Найчастіше такі люди звертаються з а допомогою до своїх родичів або знайомих, щоб ті проінформували щодо можливості отримання соціальної допомоги або ж сходили та отримали матеріальну допомогу за них.

У межах інтерв'ю, досліджено психологічний стан внутрішньо переміщених осіб під час воєнного конфлікту. Поставлені запитання спрямовувалися на аналіз рівня стресу, тривоги та емоційних труднощів, які відчували ВПО під час перебування в зоні військових дій. Крім того, бланк інтерв'ю включає питання, спрямовані на визначення ключових факторів, що впливають на психологічний стан та настрої цих осіб. Додатково, учасники інтерв'ю оцінили свою емоційну стійкість та висловлювали свої потреби у психологічній підтримці під час воєнного конфлікту. Цей підхід дозволив систематизувати та аналізувати психологічні аспекти життя ВПО в умовах війни з метою подальшого розроблення та удосконалення соціальних програм та психологічної допомоги для вразливої групи населення.

В сучасних умовах глобальної обстановки, зумовленої зростанням кількості внутрішньо переміщених осіб через воєнні конфлікти, природні катастрофи та інші кризові ситуації, важливо розглядати питання міграції та соціальної адаптації. Особливу увагу слід звертати на розуміння психологічного стану цієї групи населення під час воєнного конфлікту, що має критичне значення для розробки ефективних програм підтримки та адаптації. У рамках напівструктурованого інтерв'ю були також поставлені питання про психологічний стан внутрішньо переміщених осіб під час воєнного конфлікту. У відповідь на запитання про ставлення до статусу внутрішньо переміщених осіб, виявлено, що 9 опитаних висловили позитивне ставлення, з певними зауваженнями. 6 зазначили нейтральне ставлення, тоді як інші 5 відповіли, що ставлення негативне. Ці результати свідчать про різноманіття в сприйнятті статусу внутрішньо переміщених осіб серед опитаних. Більшість висловили доброзичливе ставлення, але є і ті, хто утримується від явного висловлення оцінок. Аналіз реакцій опитаних на це питання є ключовим для розуміння

загального клімату суспільства стосовно внутрішньо переміщених осіб і може послужити основою для подальших досліджень у цій сфері.

У контексті дослідження психологічно-соціального стану внутрішньо переміщених осіб (ВПО) під час воєнного конфлікту, одним із ключових напрямків став аналіз процесу адаптації цієї групи осіб до нових умов проживання. Згідно з отриманими результатами опитування, що було проведено серед 20 ВПО, виділено, що більшість учасників, а саме 12 осіб, зазначили, що адаптація відбулася легко, хоча із деякими внутрішніми труднощами. Паралельно з цим, для 5 осіб процес адаптації виявився складним, у той час як для 3 опитаних не виникло серйозних проблем при адаптації до нових умов. Таким чином, цей аспект ілюструє різноманіття адаптаційного досвіду серед внутрішньо переміщених осіб і підкреслює важливість подальшого наукового дослідження цієї проблематики для розробки ефективних програм підтримки та інтеграції даної вразливої групи населення.

У ході дослідження ставлення внутрішньо переміщених осіб до отримання соціальної допомоги було виявлено різноманітні погляди та досвід серед цієї групи населення. Аналіз відповідей 20 ВПО на запитання про задоволеність рівнем соціальної підтримки показав, що більшість, а саме 14 осіб, вважають, що отримують достатню допомогу. Тим не менш, 4 особи зауважили, що іноді стикалися з ситуаціями, коли надана підтримка була недостатньою або недоступною. У той же час, для 2 опитаних випадків проблеми з отриманням соціальної допомоги не виникали взагалі. Ці результати вказують на потребу в подальшому дослідженні та удосконаленні системи соціальної підтримки для внутрішньо переміщених осіб з метою задоволення їхніх потреб у кризових ситуаціях або складних життєвих обставинах.

У підсумку можна відзначити, що аналіз психологічного стану та адаптації соціальних груп внутрішньо переміщених осіб під час воєнних конфліктів віддзеркалює складність їх ситуації. Навіть при наявності певного рівня соціальної підтримки для більшості об'єктів дослідження та легкої

адаптації до нових умов проживання, існують особи, для яких отримання належної допомоги виявляється проблематичним. Це підкреслює необхідність проведення подальших наукових досліджень та розробки ефективних програм соціальної підтримки, спрямованих на полегшення процесу адаптації для ВПО та забезпечення їхньої психологічної та соціальної стабільності. Такий аналіз сприяє кращому розумінню потреб вразливої групи населення та спрямовує зусилля на подолання їхніх проблем з метою поліпшення їхнього життя та соціальної інтеграції. Таким чином, продовження наукових досліджень у цьому напрямку та практична реалізація отриманих результатів можуть сприяти створенню більш дієвих та гуманних стратегій підтримки для внутрішньо переміщених осіб.

Для кращої адаптації молоді у новій громаді слід проводити в межах школи ознайомлюючі тренінги та ігри, щоб процес адаптації пройшов якомога найкраще. Заняття з дітьми має проводити соціальний працівник, педагог або шкільний психолог. Результат – успішна комунікація дітей ВПО з дітьми нової громади, взаємна підтримка та порозуміння.

Однією з найголовнішою проблем є проблема з доступністю інформації та саме отримання соціальної допомоги. Так як не всі ВПО мають змогу користуватись мережею Інтернет, деякі мають вади здоров'я та інші причини, то слід поліпшити систему надання соціальних послуг. Це може бути особистий візит соціального працівника до ВПО за адресою проживання, поштове листування, а також надання повної інформації через тлілнбачення.

Таким чином можна сказати, що система соціальної допомоги в Україні не на низькому рівні, але є певний ряд проблем, що потребують термінового вирішення, задля того, щоб кожен нужденний мав змогу отримати належну допомогу.

Висновки до розділу 3

У воєнних умовах внутрішньо переміщені особи стають однією з найбільш вразливих груп населення і потребують окремої уваги. Вони, залишаючи свої домівки через загрозу безпеки, знаходяться у складній ситуації, яка може негативно вплинути на їхнє емоційне та психологічне самопочуття. Для кращого розуміння цієї проблеми проводяться дослідження, спрямовані на вивчення їхнього психологічного стану та адаптації до нових умов, а також ставлення до соціальної допомоги.

За результати проведеного емпіричного дослідження виявлено, що більшість внутрішньо переміщених осіб мають певний рівень соціальної підтримки та проте вони стикаються з викликами у процесі адаптації до нових життєвих умов. Проте існують особи, для яких отримання відповідної допомоги становить проблему. Це підкреслює важливість проведення подальших наукових досліджень та розробки ефективних програм соціальної підтримки для сприяння процесу адаптації ВПО та забезпечення їхньої психологічної та соціальної стабільності.

Подальші дослідження можуть бути зосереджені на розробці та впровадженні ефективних стратегій підтримки для внутрішньо переміщених осіб, що стали жертвами воєнного конфлікту. Розуміння потреб вразливої групи населення та спрямовані на вирішення зусилля допоможуть покращити якість життя та соціальну інтеграцію. Таким чином, дослідження можуть сприяти створенню більш дієвих та гуманних стратегій підтримки для внутрішньо переміщених осіб.

Отже, вдосконалення системи надання соціальної допомоги та соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) є критично важливим завданням, яке має безпосередній вплив на добробут і інтеграцію цієї вразливої групи населення. ВПО часто залишають свої домівки без можливості взяти з собою достатньо ресурсів. Вдосконалена система соціальної допомоги забезпечує їм доступ до життєво необхідних послуг і товарів, таких як їжа,

житло, медичне обслуговування та одяг. Це допомагає зменшити ризик бідності та соціальної ізоляції. Багато ВПО переживають травматичні події, які негативно впливають на їхнє психічне здоров'я. Соціальні працівники можуть надати необхідну психосоціальну підтримку, допомагаючи людям подолати стрес, тривогу та депресію, що сприяє їх швидшій адаптації та інтеграції в нове середовище. Ефективна система соціальної роботи сприяє інтеграції ВПО в нові громади. Це включає допомогу в працевлаштуванні, доступ до освіти та професійного навчання, а також участь у громадських заходах. Інтеграція сприяє розвитку толерантності та соціальної згуртованості в суспільстві. ВПО часто стикаються з юридичними проблемами, такими як відновлення документів або отримання соціальних виплат. Соціальні працівники можуть надати юридичну консультацію та допомогу в оформленні необхідних документів, що захищає права та інтереси ВПО. Фінансова допомога є важливим компонентом соціальної підтримки, який дозволяє ВПО подолати фінансові труднощі. Вдосконалення механізмів надання такої допомоги робить її більш ефективною та цілеспрямованою, що знижує ризик зловживань і підвищує ефективність витрат. Вдосконалення системи включає створення ефективних механізмів моніторингу та оцінки надання допомоги. Це дозволяє оцінювати ефективність програм і вчасно вносити необхідні корективи для поліпшення ситуації. Постійне підвищення кваліфікації соціальних працівників є ключовим для надання якісної допомоги. Це включає навчання новим методам і підходам у роботі з ВПО, що дозволяє краще розуміти їхні потреби та ефективніше їх задовольняти. Вдосконалення системи надання соціальної допомоги та соціальної роботи з ВПО є необхідним для забезпечення гідного рівня життя, соціальної інтеграції та захисту прав цієї групи населення. Це не лише покращує якість життя ВПО, але й сприяє стабільності та розвитку суспільства в цілому.

ВИСНОВКИ

У контексті війни в Україні, збільшення соціальних викликів підкреслює важливість соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. Ця категорія населення знаходиться під особливим увагою через масштабну міграцію, війну та надзвичайні ситуації природного походження. Змушені залишати свої рідні домівки через загрозу для життя та безпеки, внутрішньо переміщені особи зазнають значних труднощів у процесі адаптації до нових умов та забезпечення своїх базових потреб у безпеці, харчуванні, освіті та медичній допомозі. Таким чином, існування ефективних програм підтримки та реабілітації для внутрішньо переміщених осіб, спрямованих на сприяння їх інтеграції у нове оточення, набуває надзвичайної ваги. У цьому контексті, наукові дослідження та аналіз оптимальних методів та підходів до роботи з ВПО для забезпечення їхнього психологічного та соціального благополуччя є вкрай актуальними. Крім того, розвиток механізмів захисту прав цієї категорії осіб на рівні держави та міжнародних організацій є критично важливим для забезпечення їхньої гідності та безпеки.

У зв'язку зі складними внутрішніми процесами, спричиненими війною в Україні, держава відчуває необхідність у розвитку та вдосконаленні законодавства, спрямованого на захист прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Основна мета таких норм законодавства полягає у забезпеченні належного захисту та підтримки цієї вразливої категорії населення в умовах кризових ситуацій та конфліктів. Серед ключових аспектів законодавства про ВПО в Україні слід виділити нормативні акти, які регулюють процедури оформлення документів для цієї категорії осіб. Це охоплює законодавчі акти, що визначають права та обов'язки внутрішньо переміщених осіб, а також процедури їх реєстрації та отримання документів, що підтверджують їхній статус. Крім того, таке законодавство повинно встановлювати механізми захисту прав переміщених осіб у сферах освіти, праці, медичного обслуговування та соціального забезпечення. Розвиток законодавства,

спрямованого на захист прав внутрішньо переміщених осіб, також передбачає створення ефективних механізмів контролю за його виконанням та реалізацією. Це включає розробку механізмів моніторингу ситуації внутрішньо переміщених осіб, системи звітності та відповідальності за порушення їхніх прав. Забезпечення належного захисту прав внутрішньо переміщених осіб відіграє важливу роль у забезпеченні їхньої гідності, безпеки та соціальної інтеграції. Тому подальший розвиток законодавства та його ефективна реалізація є важливими завданнями для українського суспільства у контексті внутрішньої міграції та конфліктів.

Дослідження різних аспектів соціальної діяльності з внутрішньо переміщеними особами є ключовим для глибшого розуміння сутності та значення цієї сфери у сучасному суспільстві. Робота з цією групою людей охоплює широкий спектр завдань та методів, спрямованих на підтримку, захист прав та реабілітацію. Одним із найважливіших аспектів є розробка та впровадження ефективних стратегій для полегшення їх адаптації та забезпечення соціальної та психологічної стабільності. Мета полягає у підтримці та захисті основних прав та потреб цієї групи, а також сприянні їхній соціальній адаптації та інтеграції. Завдання включають надання матеріальної допомоги, психологічної підтримки, консультування щодо трудової зайнятості та освіти, а також вирішення конфліктів та запобігання насильству. Методи різняться від індивідуальних консультацій до організації ресурсних центрів та програм реінтеграції. Принципи гуманізму, недискримінації та прозорості є ключовими в цій діяльності. Розробка ефективних стратегій потребує адаптації до конкретних потреб та особливостей аудиторії, а також координації зусиль різних сторін для максимальної ефективності.

Результати проведеного дослідження дозволяють зрозуміти емоційний стан та потреби внутрішньо переміщених осіб, можуть сприяти розробці та впровадженню програм їх психологічної підтримки. Ці результати підкреслюють складність проблем, з якими стикаються ці категорії громадян, і наголошують на важливості індивідуалізованих підходів до надання допомоги,

враховуючи їх унікальні потреби та досвід. Майбутні дослідження можуть виявити нові аспекти емоційного стану та потреб внутрішньо переміщених осіб, допомагаючи вдосконалити наявні програми соціальної підтримки. Наприклад, подальші дослідження можуть зосередитися на оцінці ефективності різних методів та підходів до психологічної та соціальної реабілітації внутрішньо переміщених осіб, з урахуванням їхніх індивідуальних характеристик та контексту переміщення. Додаткова наукова робота також може сприяти розробці більш адаптивних та інклюзивних програм соціальної підтримки, що враховують культурні та соціальні відмінності внутрішньо переміщених осіб. Це може включати створення спеціалізованих програм для різних груп з різними потребами та надання психологічної допомоги за допомогою технологій зв'язку на відстані для тих, хто має обмежений доступ до стаціонарних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балакірева О.В. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб. URL: <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html> (дата звернення 05.05.2024).
2. Багатоцільова грошова допомога для населення, яке постраждало від воєнних дій - UNHCR Україна. *UNHCR Україна*. URL: <https://www.unhcr.org/ua/43231-unhcr-is-launching-a-cash-assistance-programme-for-idps-ua.html>
3. Булеца С. Б. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти . С. Б. Булеца, О. І. Котляр, Я. В. Лазур. Ужгород. 2017. 348 с.
4. Гусак Н.Є., Семигіна Т.В., Трухан С.О. Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами. Київ: Політехніка. 2014. 7 с.
5. Капська А.Й. Соціальна робота. Навчальний посібник. Видавничий Дім «Слово», 2011. 400 с.
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни(IV) 1949 р. (ст.53). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_154
7. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011;
8. Конституція України : від 28.06.1996 р. : станом на 01 січ. 2006 р. Київ : Ін Юре, 2006. 144 с.
9. Котляр О. І. Визначення поняття «біженець» у міжнародних документах. *АДВОКАТ*. 2013. № 6.
10. Купенко О. В. Соціальна робота: від теорії до практики. Суми: Сумський державний університет, 2019. 194 с.
11. Логвинова М. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. Харків, 2019. С. 44–50.

12. Маслоva В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ДЛЯ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/74515424.pdf>
13. Мельник І. П. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ СІМ'ЯМИ В УКРАЇНІ [Електронний ресурс] / І. П. Мельник – Режим доступу до ресурсу: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19838/Melnyk.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
14. Міхеєва О.Ю. Соціально-правова підтримка сімей вимушених переселенців. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11 «Соціальна робота. Соціальна педагогіка.» 24 (1), 2018. С. 88–95.
15. Напрями та механізми участі інститутів громадянського суспільства у створенні захищеного простору внутрішньо переміщених осіб в Україні. О. В. Панькова, О. Ю. Касперович. *Український соціум*. 2018. № 4. С. 53-69. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2018_4_6
16. Параскева К. Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та інших стандартів Ради Європи / Костас Параскева. Харків, 2017. 152 с.
17. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
18. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
19. Про соціальні послуги. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
20. Протокол щодо статусу біженців [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_363;

21. Проценко О. «Внутрішньо переміщені особи» як категорія теоретизування та соціальної практики. Харків, 2018.
22. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1074-19>.
23. Римаренко Ю.І. Міграційне міжнародне право: підручник Ю.І.Римаренко. К.: КНТ, 2007. 640 с
24. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с
25. Слово і Діло. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/07/novyna/suspilstvo/minreintehracziyirozprovily-skilky-ukrayini-zareyestrovano-vnutrishno-peremishhenykh-osib>.
26. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними/ Трубавіна І.М. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології/ науковий журнал.-Суми : СДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. №8 (52). С. 434–446.
27. Трубавіна І.М., Куратченко І.Є. Методичні рекомендації «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи». Харків : ХНПУ, 2017. С. 10–12
28. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8a338e50-a725-4397-b169-15f24fe6f832/content>.
29. Трубавіна І. Акценти в соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в умовах війни 2022. Редакційна колегія.2022. 384.
30. Медведєва О. В. Соціально-психологічні проблеми родин із дітьми зі статусом впо в умовах війни (Doctoral dissertation, Особистість, суспільство, війна: тези доп. учасників міжнар. психолог. форуму (м. Харків, 7 квіт. 2023 р.).Харків. 2023.С. 148-151.

31. International Federation of Social Workers. (2018). Global social work statement of ethical principles. IFSW. Retrieved from: <https://www.iasw-aiets.org/wpcontent/uploads/2018/04/Global-Social-Work-Statement-of-Ethical-PrinciplesIASSW-27-April-2018-1.pdf>
32. Pockett, R., & Beddoe, L. (2016). Social work in health care: An international perspective. *International Social Work*, 60(1), 126–139. Retrieved from: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0020872814562479>